

A BO NA VARVAI MATAIO I GA TUMU IA

*Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu Kristo
(Luk 3:23-38)*

¹ A buk ure ra tarai lualua kai Iesu Kristo, natu i David, nina ba natu i Abaraam.

² Abaraam i ga vangala Isak; Isak i ga vangala Iakob; Iakob i ga vangala Iuda, ma diat bula dia barturana me; ³ Iuda i ga vangala Pares ma Sara bula, na i dir Tamar; Pares i ga vangala Esrom; Esrom i ga vangala Aram; ⁴ Aram i ga vangala Aminadab; Aminadab i ga vangala Naason; Naason i ga vangala Salmon; ⁵ Salmon i ga vangala Boas, nana Rakab; ma Boas i ga vangala Obed, nana Rut; Obed i ga vangala Iese; ⁶ ma Iese i ga vangala David ra king.

David i ga vangala Solomon, dir nana ma nam ra vavina dir ga taulai lua pa ma Uria; ⁷ Solomon i ga vangala Rekoboam; Rekoboam i ga vangala Abia; Abia i ga vangala Asa; ⁸ Asa i ga vangala Iosapat; Iosapat i ga vangala Ioram; Ioram i ga vangala Usia; ⁹ Usia i ga vangala Iotam; Iotam i ga vangala Akas; Akas i ga vangala Esekia; ¹⁰ Esekia i ga vangala Manase; Manase i ga vangala Amon; Amon i ga vangala Iosia; ¹¹ Iosia i ga vangala Iekonia, ma diat bula dia barturana me, ta nam ra kilala di ga kinim vakari pa diat i tana uro Babilon. ¹² Ma namur ta ra varkinim uro Babilon Iekonia i ga vangala Salatiel; Salatiel i ga vangala Serubabel; ¹³ Serubabel i ga vangala

Abiud; Abiud i ga vangala Eliakim; Eliakim i ga vangala Asor; ¹⁴ Asor i ga vangala Sadok; Sadok i ga vangala Akim; Akim i ga vangala Eliud; ¹⁵ Eliud i ga vangala Eleasar; Eleasar i ga vangala Matan; Matan i ga vangala Iakob; ¹⁶ Iakob i ga vangala Iosep ra tutana kai Maria, nina i ga kava Iesu, di vatang ia ba Kristo

¹⁷ Damana a lavur taun tarai papa tai Abaraam tuk tar tai David a vinun ma a ivat diat; ma papa tai David tuk ta ra varkinim uro Babilon a vinun ma a ivat bula; ma papa ta ra varkinim uro Babilon tuk tai Kristo a vinun ma a ivat bula.

*Maria i kava Iesu Kristo
(Luk 2:1-7)*

¹⁸ Di ga kava Iesu dari: Ba Iosep i ga vapopoe bat Maria, na i Iesu, ma pa dir ki guvai boko, di nunure ba i kap bala ta ra Takodo na Tulungen.

¹⁹ Ma Iosep, kana tutana, a tena takodo, ma pa i mainge ba na po vanavana, i nuk ia ba na vung ive vue. ²⁰ Ba i nunuk boko ta go ra umana magit,

tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana ta ra ririvon ma i biti: Iosep, natu i David, koko

una laingane go ra vavina upi kaum taulai; tago nam i kap bala pa ia i vuna ta ra Takodo na Tulungen. ²¹ Ma na kava boko natuna, a tutana,

ina una tar ra iangina ba Iesu; tago na valaun ra taraina kan kadia lavur varpam. ²² Ma go parika

i dari upi na vardada ma ra tinata kai ra Luluai tai ra propet, i ga biti:

²³ “A inip na vavina na kap bala boko, ma na kava natuna a tutana.

Ma da tar ra iangina ba Emanuel;” a kukuraina dari: God pire dat.

²⁴ Ma Iosep i tut kan kana nidiop, ma i pait nam ra angelo i ga ve tana, ma i ben pa kana tulai pirana; ²⁵ ma pa i la tana boko tuk ta ra bung ba i kava ra bul tutana tana, ma i tar ra iangina ba Iesu.

2

A umana vaira maro ra matana taur

¹ Ba di ga kava Iesu aro Beteleem ta ra gunan Iudaia ta nam ra kilala ba Erodes i king tana, a umana tena kabinana maro ra matana taur dia pot Ierusalem, ² ma dia biti: Akave nam ra bul di ga kava ba na king boko kai ra Iudaia? Tago ave tar gire kana tagul aro ra matana taur, ma go ave pot upi avet a lotu tadav ia. ³ Ba Erodes, ra king, i valongore dari, i purpuruan ra balana tana, ma ra tarai par Ierusalem bula. ⁴ Ma i oro varurue ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra lavur tena tutumu bula kai ra tarai, ma i tir diat ba da kava Kristo ave? ⁵ Ma dia biti tana ba: Aro Beteleem ta ra gunan Iudaia; tago ra propet i ga tumu ia dari: ⁶ “U Beteleem a gunan Iudaia,

U muka pa u ikilik ta ra gunagunan kai ra lavur luluai Iudaia,

Tago a Luluai na vana rikai tam,
Ma na balaure kaugu tarai Israel.”

⁷ Ma Erodes i vartuluai ivai upi ra umana tena kabinana, ma i matoto bulu pa, ba vingaia ra tagul i ga vana rikai. ⁸ Ma i tulue diat ura Beteleem dari: Avat a vana, avat a matoto bulu pa ta ra kuramana; ma ba ava tar tikan tadav ia, avat a ve mule iau, upi iau bula ina vana, ma ina lotu tadav ia. ⁹ Ba dia tar valongore ra king

dari, dia vana, ma nam ra tagul dia ga gire aro ra matana taur, i lualua ta diat, ma i ki tur ta nam ra kuramana i va tana. ¹⁰ Ba dia gire mule ra tagul, dia gugu na kaia tana. ¹¹ Ma dia ruk na pal, dia gire ra bul ma nana bula, a iangina Maria, ma dia va timtimum, dia lotu tadav ia, ma dia vaninare kadia vurvur magit, ma dia tabar ia me, a goled, ma ra bulit i ang na katkat, ma ra bira na davai bula. ¹² Ma dia ririvon ba God tigel bat diat, ba koko diat a talil tadav Erodes; ma dia vana ta ra nga irai ta kadia gunan.

Dital lop uro Aigipto

¹³ Ba dia tar vana, Iosep i ririvon ba tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana, i biti: Una tut, una agure nam dir nana, amutal a lop ura Aigipto, amutal a ki abara tuk ta ra bung ba ina ve u boko; tago Erodes na tikan upi ra bul upi na doka. ¹⁴ Ma i tut, i agure dir nana ta ra marum, ma dital vana Aigipto; ¹⁵ ma dital ki abara tuk ta ra bung Erodes i mat i tana, upi na vardada ma ra tinata lua kai ra Luluai tai ra propet, dari: “Iau tar oro pa natugu mara Aigipto.”

Di doko ra umana bul

¹⁶ Ba Erodes i gire ba ra umana tena kabinana dia tar piam ia, i kankan muka, ma i vartuluai, ma dia doko ra umana bul tutana par dia ki Beteleem, ma ta ra gunagunan maravai bula, diat ba i tar a urua kadia kilala, ma diat bula di ga kava vamur diat, varogop ma ra kilala i ga matoto bulu pa tana tai ra umana tena kabinana. ¹⁷ Damana i ot nagam ra tinata i Ieremia ra propet i ga tatike, dari:

18 “Aro Rama di valongore ra nilai tikai.
A kunukula, ma ra ngala na tinangi bula;
Rakel i tangtangie ra umana natuna,
Ma di mama vamaram ia, tago dia tar papaniai.”

Dital talil maro Aigipto

19 Ba Erodes i tar mat, Iosep i ririvon aro Aigipto, ba tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana ma i biti: 20 Una tur, una agure nam dir nana ta ra gunan Israel, tago diat dia ga mainge upi diat a doko ra bul dia tar mat. 21 Ma i tut, i agure dir nana, ma dital vana ta ra gunan Israel. 22 Ba i valongore ba Arkelao i tar kia tamana ma i kure Iudaia, i burut ba na vana tana; ma God i tigel ia ta ra ririvon, ma dital vana irai ta ra gunan Galilaia, 23 ma dital vana ta ra pia na pal a iangina Nasaret, ma dital ki ie upi na vardada ma ra tinata lua kai ra umana propet ba: “Da vatang ia ba ra te Nasaret.”

3

Ioanes a Tena Baptaiso i varvarvai (Mar 1:1-8; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

1 Ta nam ra kilala Ioanes a Tena Baptaiso i pot, ma i varvai ara ra bil Iudaia, i biti: 2 Avat a nukpuku, tago i maravai ka ra varkurai marama ra bala na bakut. 3 Ia go ba Iesaia ra propet i ga varvai tana dari:

“A nilai tikai i oraoro ta ra bil ba:
Avat a mal are ra nga kai ra Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur nga.”

4 Ioanes i mal ma ra ivu na kamel, ma i vi pit ma ra pal a bulumakau, ma i enen ra kubau ma ra

polo na livur mara ra pui. ⁵ Ma ra tarai marama Ierusalem ma Iudaia par, ma diat bula maro ra gunagunan maravai Iordan, dia vana ba tadav ia; ⁶ ma i baptaiso diat ta ra tava Iordan ba dia tata kapa ta kadia lavur varpian. ⁷ Ba i gire mangoro na Parisaio ma mangoro na Sadukaio bula dia pot upi kana baptaiso i tatike ta diat: Avat a umana natu i ra vui, to ia i ga vaale avat upi avat a lop kan ra kankan namur? ⁸ Avat a vuai ra vuai vavat ba na topa ra nukpuku, ⁹ ma koko avat a nuk ia ta ra bala i vavat ba avat a biti dari: Ave tamana ma Abaraam, tago iau tatike ta vavat ba, God i pait valar pa ia upi na vangala ra umana bul mur tai Abaraam ta go ra umana vat. ¹⁰ Ma go muka di tar vung ra pem pire ra lavur vuna davai, ma ra davai par ba pa i vuai ra bo na vuaina, da mut vue ma da vue tar ia ta ra iap. ¹¹ A dovotina iau baptaiso avat ma ra tava ka ta ra nukpuku, ma nina ba na mur iau, pa iau ko upi ina kap ra pal a kauna ka; nina na baptaiso avat ma ra Takodo na Tulungen ma ra iap; ¹² ma i vatur kana vuavue vit, ma na vagomgom muka kana vuvuvung na vit ma na vung varurue ra vit ta kana pal na. vuvuvung, ma na tuntun ra palina ta ra iap, ba pa da pun ia muka.

Ioanes i baptaiso Iesu

(Mar 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³ Ma Iesu i vana marama Galilaia ta ra Iordan tadav Ioanes upi Ioanes na baptaisoa. ¹⁴ Ma Ioanes i tigel bat ia, i biti: I topa iau ba una baptaiso iau, ma dave go u vana piragu? ¹⁵ Ma Iesu i biti tana: Una nur vue gori, tago i topa dat ba dat a pait ot pa ra lavur mangamangana

takodo parika. Ma i ga pait ia. ¹⁶ Ba di tar baptaiso Iesu i tutua vuavuai kan ra tava ma ra bakut i tapre tadav ia, ma i gire ra Tulungea i God i vana ba da ra uka, ma i ki tana; ¹⁷ ma ra nilai tikai marama ra bala na bakut i biti dari: Go Natugu, a bul na vakak, nina iau gugu muka tana.

4

Satan i valar Iesu (Mar 1:12-13; Luk 4:1-13)

¹ Ma ra Tulungen i ga agure pa Iesu urama ra bil upi Satan na valar ia. ² Ba i tar vevel a ivat na vinun na bung na keake ma ra ivat na vinun na bung na marum bula, i mulmulum nagam. ³ Ma ra tena vavagu i tadav ia, ma i biti tana: Ba u natu i God, una kure go ra umana vat upi diat a gem uka. ⁴ Ma i biti tana: Di ga tumu ia ba: “A tarai pa dia laun ta ra gem uka, dia laun ta ra pakapakana tinata par i arikai ta ra ngie i God.” ⁵ Ma Satan i agure ta ra gomgom na pia na pal, ma i vaki ia liu ta ra bur na pal na vartabar ma i biti tana: ⁶ Ba u natu i God, una pil ba; tago di ga tumu ia dari: Na tul tar kana umana angelo upi diat a balaure u,

Ma diat a puak vatur u ma ra lima i diat,

Kan una tuke ra kaum ta ra vat.”

⁷ Ma Iesu i biti tana: Di ga tumu ia dari bula: “Koko una valar ra Luluai kaum God.” ⁸ Tikai mulai, Satan i agure ta ra luana ta i manga tuluai urama, ma i ve tar ia ra lavur kiki na varkurai ta ra gunagunan ra pia tana ma kadia minamar bula, ⁹ ma i biti tana: Nam parika ina tabar iu me, ona una va timtibum ma una lotu tadav iau.

¹⁰ Ma Iesu i biti tana: Satan, una vana ka, tago di ga tumu ia dari: “Una lotu tadav ra Luluai kaum God, ma una torom tana ka.” ¹¹ Ma Satan i vana kan ia, ma ra umana angelo dia pot pirana, ma dia torom maravut ia.

*Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia
(Mar 1:14-15; Luk 4:14-15)*

¹² Ba Iesu i valongore ba dia tar kinim varuk Ioanes ta ra pal na banubat, i vana mulai Galilaia; ¹³ ma i mareng mara Nasaret urama Kapernaum, a gunan ra valian livuan ta ra ura langun Sebulon ma Naptali, ma i ki tana, ¹⁴ Upi na ot ra tinata kai Iesaia ra propet dari:

¹⁵ “A gunan Sebulon ma ra gunan Naptali Ma maravai ra valian, ma ta ra papar a Iordan maro iat,

Ma Galilaia bula kai ra umana Tematana,

¹⁶ A tarai nina dia ga ki ta ra bobotoi, dia ga gire ra ngala na kapa,

Ma ra kapa i ga vana rikai ta diat ta ra gunan na minat, ma ta diat bula ta ra malur na minat.”

¹⁷ Papa nam ra kilala Iesu i varvai tavuna, ma i biti: Avat a nukpuku, tago ra varkurai ra bala na bakut i maravai ka.

*Iesu i oro pa ra ivat na tena vinoara
(Mar 1:16-20; Luk 5:1-11)*

¹⁸ Ba i vaval Galilaia i gire ra ura barturana, Simon, a iangina bula Petero, ma Andreas, dir turana, dir vung ra ubene na ta, tago dir a ura tena vinoara. ¹⁹ Ma i biti ta dir: Amur a mur iau, ma ina mal pa amur upi amur a ura tena vinoara na tarai. ²⁰ Ma dir tut vuavuai kan ra

ubene ma dir mur ia. ²¹ Ba i vana pa mulai, ta ra ivu barturana bula, Iakobo natu i Sebedaio, ma Ioanes, dital ma Sebedaio tama i dir, dital ki ra mon, dital uma ra ubene, ma i oro pa dir; ²² ma dir tut vuavuai kan ra mon ma tama i dir, ma dir mur ia.

*Iesu i varvartovo, i varvai, ma i valagar ra tarai
(Luk 6:17-19)*

²³ Ma Iesu i vana vurvurbit Galilaia parika ma i varvartovo ta kadia umana pal na lotu, ma i varveai ta ra bo na varvai ure ra varkurai, ma i valagar ra tarai ta ra lavur enana ngunungut ma ra lavur enana minait bula. ²⁴ Ma ra varvai ure i vana uraure Siria parika; ma dia kap diat parika dia mait tadav ia, diat ba ra lavur mangana minait ma ra ngunungut i tup diat, ma diat ba ra tabaran i ovai ta diat ma ra umana lunga, ma ra umana kakak bula, ma i valaun diat par. ²⁵ Ma ra kor na tarai maro Galilaia ma Dekapolis, ma Ierusalem, ma Iudaia ma ta ra papar a Iordan dia mur ia.

5

Iesu i varvai arama ra luana

¹ Ba i gire ra kor na tarai, i tutua urama ra luana, ma ba i ga ki ra pia, kana tarai na vartovo dia tadav ia, ² ma i varvarvai, i tovo diat dari:

*A dovot na varvadoan
(Luk 6:20-23)*

³ Diat ba i luveana ra tulungea i diat, dia ti doan, tago kadiat boko ra varkurai ra bala na bakut.

⁴ Diat dia ki na niligur, dia ti doan, tago da ga vamaram boko diat.

⁵ Diat ba i madu ra maukua i diat, dia ti doan, tago kadiat boko ra rakarakan a gunagunan.

⁶ Diat dia mulmulum ma dia mar bula upi ra mangamangana takodo, dia ti doan, tago diat a maur boko.

⁷ Diat dia varmari, dia ti doan, tago da ga mari diat boko.

⁸ Diat ba i gomgom ra bala i diat, dia ti doan, tago diat a gire boko God.

⁹ Diat dia papait ra malmal, dia ti doan, tago da ga vatang diat ba ra umana natu i God.

¹⁰ Diat di ga vakaina diat ta ra mangamangana takodo, dia ti doan, tago kadiat ra varkurai ra bala na bakut.

¹¹ Ba ra tarai dia vul i avat, ma dia vakaina avat, ma dia vaongo pa avat ma ra lavur mangamangana varpiam, ure ke iau, ava ti doan. ¹² Avat a gugu, ma avat a ga muka; tago na ngala kavava vapuak arama ra bala na bakut; tago damana bula di ga vakaina ra umana propet dia ga laun lua ta vavat.

*A solt ma ra kapa
(Mar 9:50; Luk 14:34-35)*

¹³ Avat ra solt ure ra gunagunan parika; ma ba ra mapak i ra solt i panie da vmapak davatane mule? Pa i topa ga ta magit, da vue ke, ma ra tarai diat a ruarua ia ka. ¹⁴ Avat ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan parika. Da ive davatane ra gunan ba i ki ra ul a luana? ¹⁵ A tarai pa dia valiting ra lamp upi da tuba ma ra valavalar na kon, di vung ia ta kana tutur iat, ma i vakapa are diat par ta ra pal. ¹⁶ Damana bula avat a valiting kavava kapa ta ra mata i ra tarai, upi diat a gire

kavava lavur bo na papalum, ma diat a pite pa Tama i vavat arama ra bala na bakut.

A vartovo ure ra tinata na varkurai

¹⁷ Koko ava nuk ia ba iau ga vana rikai upi ina vamutue ra tinata na varkurai ma ra vartovo kai ra umana propet; pa iau ga vana rikai, upi ina vamutue vue, iau ga vana rikai ka, upi ina pait ot pa ia muka. ¹⁸ A dovotina go iau tatike ta vavat: A bakut ma ra rakarakan a gunagunan parika na ga panie, ma pa na panie ta tika na matana buk ik, ba ta vakilangina ik ika ta ra tinata na varkurai, da pait ot pa ia parika. ¹⁹ Ba ta tikai na piam tika na vartuluai ikilik, ma na tovo ra tarai damana bula, da vatang ia ba ra ikilik muka ta ra varkurai ra bala na bakut; ma nina ba na pait diat parika ma na tovo tar diat ta ra tarai, ia da vatang ia ba ra ngala ta ra varkurai ra bala na bakut. ²⁰ Tago iau tatike ta vavat: Ona kavava mangamangana takodo pa i boina ta nina kai ra lavur tena tutumu ma ra lavur Parisaio, pa avat a olo muka ta ra varkurai ra bala na bakut.

A vartovo ure ra kankan

²¹ Ava ga valongore ba di ga tatike amana iat tadav ra tarai lualua ba: Koko da doko ta tikai ma nina ba na doko ta tikai da kure. ²² Ma go iau tatike ta vavat: Ba tikai i kankanuane vakuku turana da kure bula; ma ba tikai na vatang ia tai turana ba: U a Lunga! da kure ta ra ngala na varkurai; ma nina ba i biti dari: U a papaua na tena varpam! boina ba na burut ta ra tavul a iap. ²³ Ba u vana ma kaum tinabar ta ra uguugu na vartabar, ma u nuk pa ta magit tana ba turam i takun iu me, ²⁴ una nur vue kaum tinabar ta

ra uguugu na vartabar, ma una vana upi amur a varmaram lua ma turam, ma namur una lilikun ma una vartabar ma kaum tinabar. ²⁵ Amur a varmaram lulut na nina i takun iu ona amur varait boko, kan na tul tar iu ta ra tena varkurai, ma ra tena varkurai na tul tar iu ta kana tultul upi na vue varuk u ta ra pal na banubat. ²⁶ A dovot go iau tatike tam, ba pa una bali vapar boko ra mani, pa una irop mulai.

A vartovo ure ra nipo

²⁷ Ava ga valongore di ga tatike dari ba: Koko u po; ²⁸ ma go iau tatike ta vavat: Ba tikai i gire ra vavina, ma ra balana i kaina upi ia, i tar po me ta ra balana. ²⁹ Ba ra kiau na matam ta ra papar a lima tuna i varara u, una luak vue, boina ba ta ik a ngungu ka tam na virua, ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.* ³⁰ Ba ra limam tuna i varara u, una poko kutu vue; tago i boina ba ta ngungu ka tam na virua, ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.

A vartovo ure ra kutu varbean

(Mat 19:9; Mar 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ Di ga tatike bula: Ba tikai i vungue kana vavina, na tul tar ra buk na pala varbean tana; ³² ma go iau tatike ta vavat: Ona ra vavina pa i ga po, ma kana tutana i vungue, ia iat i vuna pi ra vavina na po, ma nina ba na ben ra vavina di vue damana, i po bula me.

A vartovo ure ra umana vavalima

* **5:29:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

³³ Ava ga valongore bula ba di ga tatike tai ra tarai lualua ba: Koko u vavalima vavaongo, una pait ot pa ia ta ra Luluai nam parika u vavalima tana. ³⁴ Ma iau tatike ta vavat ba: Koko muka ra vavalima; koko avat a vatang ra bala na bakut tana, tago a kiki kai God nam; ³⁵ ma koko avat a vatang ra rakarakan a gunagunan tana, tago a ruarua na kauna nam; ma koko avat a vatang Ierusalem tana, tago nam a pia na pal kai ra ngala na King. ³⁶ Ma koko una vatang ra ulum tana, tago una pukue davatane pa ta kopono pepe na ulum upi na pua bar, ba upi na korong bar. ³⁷ Boina ba kavava tinata na dari ka: Maia, Maia, Pata, Pata. Tago ona ra tinata i ngala ta go i vuna ga ta ra tena kaina.

A vartovo ure ra balbali
(Luk 6:29-30)

³⁸ Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Da bali ra kiau na mata i tikai ma ra kiau na mata i ta ra tikai, ma da bali ra palangie i tikai ma ra palangie i ta ra tikai. ³⁹ Go iau tatike ta vavat dari: Koko ava bali ra mangamangana varpam; ba tikai i par ra pagupagu na ngiem una pukue tar ra pagupagu na ngiem tadav ia. ⁴⁰ Ba tikai i mainge pi na kap u ta ra varkurai upi kaum kolot una tul tar kaum olovoi bula tana. ⁴¹ Ba ta tikai i kure vovo pa u upi amur a varait me tika na kilomita ma ngungu (tika na mail), amur a varagur me ta utul a kilomita (a ura mail). ⁴² Una tabar nam i lul u, ma koko una lingan kan nam ba na kail iu.

A varmari tadav ra umana ebar
(Luk 6:27-28,32-36)

⁴³ Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Una mari talaim ma una milmilikuane kaum ebar; ⁴⁴ ma go iau tatike ta vavat: Avat a mari kavava umana ebar, [avat a tata vadoane diat dia tata kakaina ure avat, avat a pait ra boina pire diat dia milikuane avat,] ma avat a araring ure diat dia vakaina avat [ma dia vamlari avat]; ⁴⁵ upi avat a umana natu i Tama i vavat arama ra bala na bakut. Tago i tul vaarike tar kana matana keake tadav diat dia kaina ma tadav diat bula dia takodo ma i tulue bula ra bata tadav diat dia takodo ma tadav diat bula ba pa dia ko. ⁴⁶ Ona ava mari ka diat dia mari avat, ava ra vapuak avat a vatur vake tana? A umana tena balabalaure totokom dia pait ia bula damana. ⁴⁷ Ona ava oro varvagai ma ra tara na tura i vavat ika, avat a boina dave tana ta go diat? A umana Tematana dia papait ia bula damana. ⁴⁸ Boina ba avat a ko kakit, varogop Tama i vavat arama ra bala na bakut i ko kakit.

6

A vartovo ure ra vartabar

¹ Avat a balabalaure avat kan avat a pait kavava mangamangana takodo upi ra tarai diat a gire; ba damana, pa kavava ta vapuak tai Tama i vavat arama ra bala na bakut.

² Ba u vartabar, koko da vu ra tavur lua tam, da ra umana tena lotu vavaongo dia papait ia ta ra lavur pal na lotu ma ra lavur nga, upi ra tarai diat a pite pa diat. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak. ³ Ba u vartabar, koko ra mairam na nunure nam ra limam tuna i pait ia;

⁴ Upi una vartabar ivai, ma Tamam i giragire ra magit i tur ivai, na vapuak iu.

A vartovo ure ra niaring
(Luk 11:2-4)

⁵ Ba ava araring, koko ava da ra lavur tena lotu vavaongo, tago dia mainge tuna ba diat a tur ta ra lavur pal na lotu iat, ma ta ra lavur nga varkuvakuvo, upi ra tarai diat a gire diat. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak. ⁶ U, ba u araring, una ruk ta ra pakana pal ara iat, ma una banu bat ra matakilalat, ma una aring Tamam i ki ivai, ma Tamam i giragire nam di pait ive, na vapuak iu. ⁷ Ba ava araring, koko ava vakuku ka tana, da ra umana Tematana, tago dia nuk ia ba da valongore diat, ba dia tatike ra lolovina tinata. ⁸ Koko ava vardada ma diat, tago Tama i vavat ra bala na bakut i nunure ra magit par i topa avat, ba pa ava aring ia boko. ⁹ Avat a araring dari: Tama i vevet arama ra bala na bakut, boina ba da ru ra iangim. Boina ba na vut kaum varkurai. ¹⁰ Boina ba da toratorom tam ra pia, varogop dia toratorom tam arama ra bala na bakut. ¹¹ A bung gori una tabar i avet ma aveve nian. ¹² Una re vue kaveve nilala, varogop ave tar re vue ka diat dia ga Iala pa ta vevet. ¹³ Koko da ben avet ta ra varilam, una valaun avet kan ra tena kaina. [Tago kaum muka ra varkurai, ma ra dekdek, ma ra variru, pa na mutu. Amen.] ¹⁴ Tago ba ava re vue ra nirara kai ra tarai, Tama i vavat ra bala na bakut bula na re vue kavavat. ¹⁵ Ba pa ava re vue ra lavur nirara kai ra tarai, Tama i vavat bula pa na re vue kavava lavur nirara.

A vartovo ure ra vinevel

¹⁶ Go bula, ona ava vevel, koko i tanguvian ra mata i vavat, da diat a umana tena lotu vavaongo, dia vaenana pa ra mata i diat, upi ra tarai diat a gire, ba dia vevel. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak. ¹⁷ Ma u, ba u vevel, una ku ra ulum, ma una puk ra matam, ¹⁸ upi koko ra tarai diat a nunure ba u vevel, ia kaka Tamam na nunure, nina i kiki ivai, ma Tamam i giragire ra magit i tur ivai, na vapuak iu.

*A tabarikik arama ra bala na bakut
(Luk 12:33-34)*

¹⁹ Koko avat a lu varurue ra tabarikik ati ra pia, tago ra vui ikik ma ra kubur dir a enen ia ka ma ra lavur tena nilong diat a lolobong, ma diat a loalong ika tana; ²⁰ avat a lu varurue kavava tabarikik upi kavavat arama ra bala na bakut; ra vui ikik ma ra kubur pa dia enen ia ie, ma ra lavur tena nilong pa dia lolobong ma loalong ie; ²¹ tago a balam na kiki ta nam ra gunan kaum vuvuvung i va tana.

*A lamp ure ra paka i dat
(Luk 11:34-36)*

²² A kiau na mata i dat ia ra lamp ure ra paka i dat; ba ra kiau na matam i dovot, a pakam parika na buka ma ra kapa. ²³ Ba ra kiau na matam i kaina, a pakam parika na buka ma ra bobotoi. Ba nam ra kapa i ki tam, i bobotoi ka, a ngala muka ra bobotoi nam.

*God ma ra tabarikik
(Luk 16:13; 12:22-31)*

²⁴ Pa ta na torom ta ra ivu luluai, na milmi-likuane tikai ta dir ma na mari ta ra tikai, ba

na torom tai tikai ma na piam ta ra tikai ta dir. I dekdek upi avat a torom tai God ma tai ra tabarikik bula. ²⁵ Kari iau tatike ta vavat dari: Koko ava ngarao ure kavava nilaun, ba ava avat a en ia, ba ava avat a mome; ma koko ava ngarao ure ra paka i vavat, ba ava avat a mong me. A nilaun vang pa i ngala ta ra nian? Ma pa i ngala vang ra paka i vavat ta ra mal? ²⁶ Avat a gire ra lavur beo liuliu, pa dia vauma, pa dia ingate vit, ma pa dia varurue ta magit ta ra umana pal na vuvuvung, ma Tama i vavat arama ra bala na bakut i tabar diat; ma pa ava manga boina ta ni diat laka? ²⁷ To ia ta vavat, ba i manga nuknuk ure ma ra ningarao na valolokon ik ika kana nilaun? ²⁸ Ma dave ava ngarao upi ra mal? Avat a nuk pa ra lavur vaigoara ra pupui, dia tavua dave? Pa dia papalum ma pa dia viri mal; ²⁹ ma iau tatike ta vavat, ba Solomon ta kana minamar par pa i mong da tikai ta diat. ³⁰ Ba God i vamong ra vura ra pupui dari, nina i tavua gori ma ningene di voto ra ubu me, pa na vamong pa avat laka? I ikilik muka kavava nurnur. ³¹ Koko avat a ngarao dari: Ava dat a en ia, ba ava dat a mome; ba ava muka dat a mong me? ³² Tago a umana Tematana dia anan dari ure go ra lavur magit: tago Tama i vavat arama ra bala na bakut i nunure ba ava ko iba upi go ra lavur magit. ³³ Avat a anan lua upi kana varkurai ma kana mangamangana takodo bula, ma da tul tar bula go ra lavur magit ta vavat. ³⁴ Koko avat a ngarao ure ningene, tago ningene na ngarao upi kana. A ningarao ure ra kopono bung i topa ia iat.

7

A varvarkurai ure ra umana enana (Luk 6:37-38,41-42)

- ¹ Koko avat a varvarkurai, kan da kure avat.
² A varkurai nam ava varkurai me, da kure avat bula me; ma ra valavalar nam ava valavalar me, da valavalar balbali ta vavat me. ³ Dave u gire ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam, ma pa u nuk pa ra davai ta ta ra kiau na matam iat?
⁴ Una tatike dave tai turam ba: Ina tikir vue nam ra mumut ik ta ra kiau na matam; ma nam boko ra davai ta ta ra kiau na matam iat. ⁵ U a vaongo, una tikir value vue nam ra davai ta ta ra kiau na matam, upi una gigira bulu, ma namur una ga tikir vue nam ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam.
⁶ Koko avat a tabar ra umana pap ma ra magit i gomgom, ma koko avat a vue tar kavava kiau na kalagi ta ra umana boroi, kan diat a ruarua ia ka ma ra kau i diat, ma diat a pipit likun ma diat a karat avat.

Araring, tikatikan, pipidil (Luk 11:9-13)

- ⁷ Avat a araring, ma da tabar avat; avat a tikatikan, ma avat a na tadav ia; avat a pipidil, ma da papa are avat; ⁸ tago diat dia araring, da tabar vapar diat; ma nam i tikatikan, na na tadav ia, ma nam i pipidil da papa are. ⁹ To ia ta vavat ba natuna i lul ra gem tana, na tabar ia ka ma ra vat? ¹⁰ Ba ona i lul ra en tana, na tabar ia ka ma ra vui? ¹¹ Ona avat, a kaina tarai, ava vala tabar ra umana natu i vavat ma ra umana bo na magit, a dovotina Tama i vavat arama ra bala na

bakut na manga tabar muka diat, dia lul ia, ma ra umana bo na magit bula. ¹² A mangamangana par ava mainge ba ra tarai diat a papait ia ta vavat, nam bula avat a papait ia ta diat; go ra tinata na varkurai iat ma ra vartovo kai ra umana propet.

A mataniolo i irivo
(Luk 13:24)

¹³ Avat a olo ta ra mataniolo i irivo, tago i tababa ra mataniolo ma i tababa bula ra nga i vana ta ra vinirua, ma mangoro diat dia vanavana tana.

¹⁴ Ma i irivo ra mataniolo ma i varvaim ra nga, nam i vana ta ra nilaun, ma ra paupau ka diat dia tikan tadav ia.

A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-44)

¹⁵ Avat a balaure avat ta ra umana propet vavaongo, dia mong ma ra ivuna sip ma ra bala i diat i da ra umana leing na pap, a umana tena varkarat. ¹⁶ Avat a gire ilam diat ta ra vuai diat. Da git pa ra vuai na vain ta ra kait laka? Ba ra lovo ta ra kada laka? ¹⁷ A lavur bo na davai dia vuai ra bo na vuai diat, ma ra lavur kaina davai dia vuai ra kaina vuai diat. ¹⁸ I dekdek upi ra bo na davai na vuai ra kaina vuaina, ma a kaina davai pa na vuai ra bo na vuaina. ¹⁹ A davai par ba pa dia vuai ra bo na vuai diat da mut vue diat, ma da vaulung ra iap me. ²⁰ Damana avat a gire ilam diat ta ra vuai diat.

Pa iau tia nunure avat
(Luk 13:25-27)

²¹ Nam diat dia vatang iau ba: Luluai, Luluai, pa diat a olo par ta ra varkurai marama ra bala na

bakut; ia kaka nina ba i papait muka ra nuknuk i Tamagu arama ra bala na bakut. ²² Mangoro diat a bitu tagu ta nam ra bung ba: Luluai, Luluai, dave, pa ave ga varvai ma ra iangim laka? Ma pa ave ga okole vue mangoro na tabaran ma ra iangim laka? Ma pa ave ga pait mangoro na dekdek na papalum ma ra iangim? ²³ Ma ina tatike ta diat ba: Pa iau tia nunure avat, avat a vana kan iau, a umana tena varpam avat.

A ura tena pait pal
(Luk 6:47-49)

²⁴ Diat par dia valongore go kaugu lavur tinata ma dia torom bula tana, dia varogop ma ra tena kabinana, i ga page kana pal ta ra ul a vat; ²⁵ ma ra bata i bura, ma ra lovon i alir tar tana, ma ra lavur ubar dia vuvu tadav ia ma pa i tarip; tago i tur ta ra ul a vat. ²⁶ Ma diat par dia valongore go kaugu tinata, ma pa dia torom tana, dia varogop ma ra lunga, i ga page ke kana pal ta ra veo; ²⁷ ma ra bata i bura, ma ra lovon i alir tar tana, ma ra lavur ubar dia vuvu tadav ia, ma i tarip, ma i ngala muka kana tinarip.

A varkurai kai Iesu

²⁸ Ba Iesu i tar tatike vapar go ra tinata, a kor na tarai dia kaian ta kana vartovo; ²⁹ tago i tovo diat da tikai i vatur vake ra varkurai, ma pa i varogop kadia umana tena tutumu.

8

Iesu i vagomgom pa ra vukavuka
(Mar 1:40-45; Luk 5:12-16)

¹ Ba i ga tar vana ba marama ra luana, a ngala na kor na tarai dia mur ia. ² Ma tika na vukavuka i vut, ma i va timentum tadav ia, ma i biti: Luluai, ba u mainge upi una vagomgom iau, una pait ia ka. ³ Ma Iesu i tulue ra limana ma i bili ia, ma i tatike: Iau mainge, una gomgom uka. Ma ra vukavuka i gomgom lulut. ⁴ Ma Iesu i tatike tana: Koko una ve ta tikai tana, una vana, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ma una tul tar nam ra tinabar Moses i ga vatang ia upi ra vakilang ta diat.

*Iesu i valagar pa ra tultul kai ra luluai na vinarubu
(Luk 7:1-10)*

⁵ Ba i tar olo Kapernaum, tika na luluai na vinarubu i tadav ia, ma i lul ia dari: ⁶ Luluai, kaugu tultul i vava na pal, i mait ma ra kekebau, i tup ia muka. ⁷ Iesu i tatike tana ba: Ina vana, ma ina valagar ia. ⁸ A luluai na vinarubu i biti tana: Luluai, pa iau ko upi una ruk ta ra kubagu, una tatike ke ra tinata, ma kaugu tultul na laun. ⁹ Tago iau a tutana, di ga tul tar ra varkurai tagu ure ra tarai na vinarubu, ma ona iau tatike tai ta tikai: Una vana, i vana ka; ba tai ta ra tikai: Una mai, i vut uka; ba tai kaugu tultul: Una pait go, i pait ia ka. ¹⁰ Ba Iesu i valongore, i kaian tana, ma i biti ta diat, dia mur ia: A dovot go iau tatike ta vavat: Pa iau ga na tadav ta ngala na nurnur dari pire ra tarai Israel. ¹¹ Ma iau tatike ta vavat, ba mangoro diat a vut maro ra mata na taubar ma maro ra mata na labur, ma diat a ki varurung ma Abaraam ma Isak ma Iakob ta ra varkurai arama ra bala na bakut; ¹² ma da vue vaba ra umana natu i ra varkurai iat ta ra ngala na bobotoi: diat

a tangtangi tana ma diat a vangvangi ra palangie i diat. ¹³ Ma Iesu i tatike tai ra luluai na vinarubu: Una vana, da pait nam u tar nurnur upi ia. Ma kana tultul i tar lagar ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa mangoro na minait
(*Mar 1:29-34; Luk 4:38-41*)

¹⁴ Ba Iesu i tar vut ta ra kuba i Petero i gire nimu i Petero i mait, i vava ma ra minait, i malamalapang. ¹⁵ Ma i bili ra limana, ma i par ra malamalapang, ma i tur, ma i kudakudar ta diat. ¹⁶ Ba i ravian dia ben mangoro tadav ia ba ra umana tabaran dia ovai ta diat; ma i okole vue ra umana tabaran ma ra tinata ka, ma i valagar pa diat par dia mait. ¹⁷ Upi na vardada ma nam Iesaia ra propet i ga tatike value, dari: la iat i ga kap kada lavur binilua, ma i ga puak pa kada lavur minait.

Diat nina ba dia mainge pi diat a mur Iesu
(*Luk 9:57-62*)

¹⁸ Ba Iesu i gire ra ngala na kor na tarai dia tur kikil ia, i ga ve kana tarai na vartovo upi diat a vana tai ta ra papar. ¹⁹ Ma tika na tena tutumu i vut, ma i tatike tana: Luluai, ina murmur u ta ra gunagunan una vanavana tana. ²⁰ Ma Iesu i tatike tana: A lavur leing na pap tikatikai kadia tung, ma ra lavur beo liuliu tikatikai kadia po, ma Natu i ra tutana pa ta kubana muka pi na vadiop ra uluna tana. ²¹ Ma ta ra tikai ta diat kana tarai na vartovo, i tatike tana: Luluai, una tul tar iau ba ina vana ka boko, upi ina punang value kapi tamagu. ²² Ma Iesu i biti tana: Una mur iau,

ma una nur vue ra lavur minat pi diat iat, diat a punang ra livur minat i diat.

*Iesu i tugal ra vuvu ma ra ta ma i malila muka
(Mar 4:35-41; Luk 8:22-25)*

²³ Ba i tar koa ta ra mon, kana tarai na vartovo dia mur ia. ²⁴ Ma ara ra ul a tava kikil a vuvu ta i tut, ma ra bobol i kokoa ta ra mon, i to na buka; ma Iesu i diop uka. ²⁵ Ma dia tadav ia, ma dia vangun ia, dia biti: Luluai, una valaun dat, tago da to na virua. ²⁶ Ma i biti ta diat: Dave go ava burut? I ikikilik kavava nurnur. Ma i tut: ma i tugal ra vuvu ma ra ta, ma i malila muka. ²⁷ Ma ra tarai dia kaian tana, dia biti: A tutana ava go, upi ra vuvu ma ra ta dir torom tana?

*Iesu i vairop ra umana tabaran kan ra ivu tutana
(Mar 5:1-20; Luk 8:26-39)*

²⁸ Ba i tar pukai tai ta ra papar ta ra gunan kai ra Gadarene dital varkuvo tana ma ra ivu tutana ba ra umana tabaran dia ovai ta dir, dir ga vana rikai ta ra umana babang na minat, dir ngangal na kaia, pa ta na i vana ta nam ra nga, ba na pakit dir. ²⁹ Ma dir ga oraoro dari: U Natu i God, datal a dave ma u? U tar pot bar upi una vakadik amir ba pa ta boko ra kilalana? ³⁰ Ma ra ngala na kikil na boroi dia iaian maravai. ³¹ Ma ra umana tabaran dia lul ia dari: Ona una okole vue avet, una tulue avet tar ta go ra kikil na boroi. ³² Ma i biti ta diat: Avat a vana. Ma dia irop, ma dia ovai tai ra umana boroi; ma ra umana boroi parika dia lop ba ta ra odo na tava kikil, ma dia virua par tana. ³³ Ma diat dia ga vague diat, dia lop ma dia olo ta ra pia na pal, ma dia varvai ta ra lavur magit

parika i ga tadav nam dir ba ra umana tabaran dia ga ovovai ta dir. ³⁴ Ma ra tarai par ta nam ra pia na pal, dia vana tadav ia, dia totongo upi Iesu; ba dia gire, dia lul ia ba na vana kan kadia langun.

9

Iesu i valagar pa ra kakak (Mar 2:1-12; Luk 5:17-26)

¹ I koa mulai ta ra mon, ma i bolo me, ma i vana ta kana gunan iat. ² Ma dia kap tika na kakak tadav ia ta ra vava. Ma Iesu i gire kadia nurnur, ma i biti tai ra kakak: Natugu, una gugu, di tar re vue kaum lavur varpam. ³ Ma ta umana tena tutumu dia nuk ia ta ra bala i diat dari: Go ra tutana i vul God. ⁴ Iesu i nunure ra nuknuk i diat, ma i biti; Dave go ava nuknuk ra kaina ta ra bala i vavat? ⁵ Nuve pa i dekdek, ba ina tatike: Di tar re vue kaum lavur varpam, ba dari: Una tut, ma una vana? ⁶ Ma upi avat a nunure ba di ga tul. tar Natu i ra tutana upi na rere vue ra lavur varpam ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak): Una tut, ma una puak kaum vava, ma una vana ra kubam. ⁷ Ma i tut ma i vana ra kubana. ⁸ Ba ra kor dia gire, dia burut, ma dia pite pa God, tago i tar tul tar ra dekdek dari tai ra tarai.

Iesu i oro pa Mataio (Mar 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹ Ba Iesu i vana kan nam ra gunan. i gire tika na tutana a iangina Mataio, i kiki ta ra pal na totokom, ma i biti tana: Una mur iau. Ma i tut, i mur ia.

¹⁰ Ba i ki na pal ta ra nian, mangoro na tena balabalaure totokom, ma mangoro na tena varpian dia vut, ma dia ki varurung ma Iesu ma kana tarai na vartovo. ¹¹ Ba ra umana Parisaio dia gire, dia tir kana tarai na vartovo ba: Dave kavava luluai dia ian ma ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana tena varpian? ¹² Ba i valongore, i biti: A tena valagar pa i topa diat dia laun boina, i topa diat dia mait. ¹³ Avat a vana, avat a vartovo upi ra kukurai go ra tinata: Iau mainge ke ra varmari, pa iau mainge ra tinabar. Tago pa iau vut upi ina oro pa ra umana tena takodo, upi ra umana tena varpian iat.

*A tinir ure ra vinevel
(Mar 2:18-22; Luk 5:33-39)*

¹⁴ A tarai na vartovo kai Ioanes dia vut tadav ia, ma dia tir ia: Dave avet ma ra umana Parisaio ave vala vevel, ma kaum tarai na vartovo pata? ¹⁵ Ma Iesu i tatike ta diat: A umana talai ra tulai kalama diat a ki na niligur dave ba ra tulai kalama i kiki boko pire diat? Tuka boko ba di tar tak vue ra tulai kalama kan diat, diat a vevel muka. ¹⁶ Pa ta tikai na ingit tar ra pakana kalamana mal ta ra maulana mal, kan nam i ingit bonot ia me na rada vakakaina muka. ¹⁷ Ma pa ta tikai na lolonge tar ta kalamana vain ta ra umana maulana paura, kan diat a tarada ma ra vain na talingir, ma ra paura na tukum; da lolonge tar ra kalamana vain ta ra kalamana paura, ma dir par dir a boina.

*A natu i Iairo ma ra vavina nina i ga bili ra ngu
na mal kai Iesu
(Mar 5:21-43; Luk 8:40-56)*

18 Ba i tatike dari ta diat, tika na tena kukure pal na lotu i vut ma i lotu tadav ia, ma i biti: Natugu, a vavina, i kabur mat ika, boina ba una vana, una vung ra ura limam tana, ma na laun mulai. 19 Iesu i tut, diat ma kana tarai na vartovo, ma dia mur ia. 20 Ma tika na vavina i ga mait ma ra gap a vinun ma a ivu kilala, i vut mur ia, ma i bili ra ngu i kana mal; 21 tago i nuk ia ra balana: Ba ina bili ka kana mal, ina lagar tana. 22 Ma Iesu i tur tapuku, ma i gire, ma i biti: Natugu, una gugu, kaum nurnur i tar valaun u. Ma ra vavina i oton ta nam ra pakana bung. 23 Ba Iesu i pot ta ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, i gire ra tarai dia vuvu kaur, ma dia ururung, 24 ma i tatike: Avat a tur ar, tago ra vavina pa i mat, i diop uka; ma dia nongone ke. 25 Ba di tar tul vairop vue ra kor, i ruk tadav ia, ma i vatur ra limana; ma ra vavina i tut. 26 Go i rararang tana ta nam ra gunagunan par.

Iesu i vanana pa ra ura pula

27 Ba Iesu i vana kan nam ra gunan, a ura pula dir mur ia, ma dir oraoro dari: U natu i David, una mari amir. 28 Ba i tar ruk na pal, a ura pula dir ruk mur ia ma Iesu i biti ta dir: Ea, amur nurnur tagu ba ina pait go ba pata? Dir biti tana: Maia, Luluai. 29 Ma i bili ra kiau na mata i dir, ma i tatike: Da pait ia ta mumur varogop ma kamumur nurnur. 30 Ma ra mata i dir i tapala. Ma Iesu i tugal muka dir ba koko ta tikai na nunure. 31 Ma dir ga vana, dir ga varvarvai ka tana, ma i rarang ta nam ra gunagunan par.

Iesu i pala ra karamea i ra bombom

³² Ba dia irop, di ben tikai tadav ia, i bombom ma ra tabaran i ovai tana. ³³ Ma ba i tar okole vue ra tabaran, nina ra bombom i tata muka; ma ra kor na tarai dia kaian tana, dia biti: I telek ba dia gire ra dari ati Israel. ³⁴ A Parisaio dia tatike: I okole vue ra umana tabaran ma ra dekdek i ra luluai kai ra lavur tabaran.

Iesu i mari ra tarai

³⁵ Ma Iesu i vana vurvurbit ta kadia gunaganan, ma ta kadia lavur pia na pal, ma i varvartovo ta kadia lavur pal na lotu, i varvai ta ra bo na varvai ure ra varkurai, ma i valagar ra lavur enana malapang, ma ra lavur mangana minait ³⁶ Ba i gire ra lavur kor na tarai, i mari muka diat, tago i tangau ra paka i diat, ma dia varbabaiai da ra umana sip ba pa kadiat ta tena balabalaure. ³⁷ Ma i tatike tai kana tarai na vartovo: A dovotina, a matuka na magit ta ra uma i tup ia, ma pa i manga ra umana tena ongor tana. ³⁸ Avat a lul ra Luluai na uma ba na tulue ta umana tena ongor ta kana nidodoko.

10

A vinun ma a ivut na apostolo kai Iesu (Mar 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ Ma i oro pa kana vinun ma a ivu tarai na vartovo tadav ia, ma i tul tar ra varkurai ta diat ure ra lavur dur na tabaran upi diat a okokole vue diat, ma upi diat a valagar ra lavur enana malapang, ma ra lavur mangana minait.

² Go ra iang i ra vinun ma a ivu apostolo: Simon i lua, a iangina bula Petero, ma Andreas, dir turana; Iakobo natu i Sebedaio ma Ioanes,

dir turana; ³ Pilipo ma Batolomaio; Tomas ma Mataio, ra tena balabalaure totokom; Iakobo natu i Alpaio ma Tadaio; ⁴ Simon ra Lup Vararak ma Iudas Iskariot; nam ba na vagu tar Iesu.

*Iesu i tulue ra vinun ma a ivut
(Mar 6:7-13; Luk 9:1-6)*

⁵ Go ra vinun ma a ivut Iesu i ga tulue diat, ma i tovo diat dari: Koko avat a vana tai ta nga kai ra umana Tematana, ma koko avat a olo tai ta pia na pal kai ra Samaria, ⁶ avat a vana tadav ra lavur sip dia rara kan ra kuba i Israel. ⁷ Ba ava vanavana, avat a varvai dari: A varkurai ra bala na bakut i maravai ka. ⁸ Avat a valagar ra lavur minait, avat a valaun ra umana minat, avat a vagongom ra lavur vukavuka, avat a okole vue ra lavur tabaran; di ga tabar vakuku avat, ma avat a vartabar vakuku. ⁹ Koko avat a kap ta goled, ba ta silva, ba ta mani ikilik ta kavava popopoi. ¹⁰ Koko ta rat ure kavava vinavana; koko ta ivu olovoi, koko avat a kap ta pal a kau, ma koko ta buka; i kat ba da vabongon ra tena ongor ma ra ana. ¹¹ Ba ava olo tai ta pia na pal, ba tai ta gunan, avat a tikan upi nina i ko, ma avat a ki pirana tuk ta ra bung ba avat a vana kan nam ra gunan tana. ¹² Ba ava ruk na pal, avat a vatatabai diat. ¹³ Ba nam ra pal i ko, avat a tul tar kavava malmal tana, ba pata, avat a tak vue kan ia. ¹⁴ Ba tikai i okole vue avat ma pa i valongore kavava tinata, ba avat a vana kan nam ra pal ba kan nam ra gunan, avat a piar vue ra tobon ta ra kau i vavat. ¹⁵ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Ra ura gunan Sodom ma Gomora pa dir a manga kaina ta ra bung na varkurai da nam ra pia na pal.

Ta umana mangana varmonong
(*Mar 13:9-13; Luk 21:12-17*)

¹⁶ Go iau tulue avat da ra lavur sip pire ra lavur leing na pap; boina ba avat a minana da ra umana vui, ma avat a maram da ra umana uka. ¹⁷ Avat a balaure avat ta ra tarai, tago diat a kinim tar avat ta ra umana kivung na varkurai, ma diat a virit avat ta kadia umana pal na lotu; ¹⁸ maia, ma diat a alal pa avat tadav ra umana ngala na luluai ma tadav ra umana king ure iau, upi avat a varvai pire diat ma tadav ra lavur Tematana bula. ¹⁹ Ba dia tar kinim tar avat, koko avat a ngarao ba avat a tata dave, ba ava avat a tatike: tago ta nam ra bung da tovo avat ma ra tinata nina avat a tatike. ²⁰ Tago vakir avat iat, avat a tata, a Tulungea i Tama i vavat iat na tata ta vavat. ²¹ Tikai na tul tar turana upi na virua, ma ra tutana na tul tar natuna; ma ra umana bul diat a tut ure tama i diat, ma na i diat, upi da doko vue diat. ²² Ma ra tarai par diat a milmilikuane avat ta ra iangigu, ma da valaun muka nam i tur padikat tuk ta ra mutuaina. ²³ Ba diat a vakaina avat tai tika na pia na pal, avat a lop tar tai ta ra tikai; tago a dovotina iau tatike ta vavat, ba pa avat a ti vana boko ta ra lavur pia na pal par Israel, ma Natu i ra tutana i tar pot.

²⁴ Pa ta tutana na vartovo i ngala tai nina i tova, pa ta tultul i lualua ta kana luluai. ²⁵ I topa ia ba ra tutana na vartovo dir a vardada ma kana tena vartovo, ba ra tultul dir a vardada ma kana luluai. Ba di tar vatang tar Beelsebul* ta ra luluai na pal,

* **10:25:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Judaia dia ga vaiang Satan me.

diat a manga vatang tar ia muka ta diat dia ki ra kubana.

*Una burutue God
(Luk 12:2-7)*

²⁶ Koko avat a burutue diat; tago a magit par di tar tuba na tur kapa boko, ma nam di tar ive, da vaarike boko. ²⁷ Nina iau tar varve avat i tana ta ra bobotoi, avat a tatike ta ra kapa; ma nam di tar vamaianao tar ia ta vavat, avat a varvai tana ta ra ulul a pal. ²⁸ Ma koko avat a burutue diat dia dokodoko ra palapaka ka, ma dia mama doko ra tulungen: Avat a burut tai nina i dokodoko ra palapaka ma ra tulungen bula ara geena. ²⁹ Di ivivure a evevu levon upi ra kopono toea kaka vang? Ma pa ta tikai i bura ra pia, ba Tama i vavat pa i gire. ³⁰ Di tar luk vapar ra lavur pepe na ulu i vavat. ³¹ Io, koko avat a burut, tago ava ti boina kakit ta diat ra mangoro na levon.

*Nam i tata kapa ure Iesu ma nam i pue vue Iesu
(Luk 12:8-9)*

³² Diat par dia kale pa iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina kale pa diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut. ³³ Ma diat par dia pue vue iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina pue vue diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut.

*Vakir a kini na malmal ia kaka ra pakat
(Luk 12:51-53; 14:26-27)*

³⁴ Koko avat a nuk ia ba iau tar pot upi ina vaki ra malmal ra pia, pa iau pot upi ina vaki ra malmal, a pakat iat. ³⁵ Iau tar pot upi ina vabat vue ra tutana kan tamana, ma ra vavina kan nana, ma ra ura vavina dir enana, dir a varbaiai.

³⁶ Diat dia ki ra kuba i tikai, diat ika kana umana ebar. ³⁷ Nam i manga mari tamana ba nana tagu, pa i topa iau; ma nam i manga mari natuna ba a bul tutana ba a vavina tagu, pa i topa iau. ³⁸ Nina ba pa i puak pa kana bolo upi na mur iau me, pa i topa iau. ³⁹ Nina i mari vake kana nilaun, na virua, ma nam i tar virua ure iau, na laun.

A umana mangana vapuak

(Mar 9:41)

⁴⁰ Nina i kapupi avat, i kapupi iau, ma nina i kapupi iau, i kapupi bula nam i ga tulue iau Uti. ⁴¹ Nina i kapupi ra propet, tago ia ra propet, da vapuak ia da ra propet; ma nina i kapupi ra tena takodo, tago ia ra tena takodo, da vapuak ia da ra tena takodo. ⁴² Nina i vamomo tikai ta diat go ra umana ikikilik ma ra kopono la na tava madoldol tuna ka, tago ia ra bul vartovo, a dovotina go iau tatike ta vavat, ba da vapuak ia muka.

11

Ta umana bul na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso

(Luk 7:18-35)

¹ Ba Iesu i tar tatike vapar go kana lavur vartuluai tai kana vinun ma a ivu bul na vartovo, i vana kan nam ra gunan upi na vartovo ma upi na varvai ta kadia lavur pia na pal.

² Ba Ioanes i kiki ta ra pal na banubat, i valongore ure ra lavur papalum kai Iesu, ma i tulue kana tarai na vartovo upi diat a tir ia dari: ³ U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko? ⁴ Ma Iesu i

tatike ta diat: Avat a vana, avat a ve Ioanes ra lavur magit ava valongore, ma ava gire bula: ⁵ ba ra umana pula dia nana mulai, a umana peu dia vanavana mamal mulai, a umana vukavuka dia gomgom mulai, a umana vaut dia valongor mulai, di valaun ra umana minat ma di varve ra bo na varvai tai ra lavur luveana. ⁶ Ma nina ba pa i tutukai ure ta magit tagu, i ti doan muka.

⁷ Ma ba go diat dia vana, Iesu i biti tai ra kor na tarai ure Ioanes, dari: Ava ga vana uria ra pupui upi avat a gire ra ava? A vuvur bar i malmaliara ta ra vuvu? ⁸ Ava ga vana oai upi avat a gire ra ava? A tutana bar i mong ma ra mal kumau? Diat dia mal ma ra mal kumau dia kiki ta ra kubakuba i ra umana king. ⁹ Ava ga vana oai upi ra ava? Upi avat a gire ra propet? Maia; iau tatike ta vavat, a ngala iat muka ta ra lavur propet. ¹⁰ Ia go di ga tutumu ure dari:

“Iau tulue kaugu tultul na lua tam,

Na mal are kaum nga na lua tam.”

¹¹ A dovot go iau tatike ta vavat: Ta diat par ra vaden di ga kava diat pa ta i ngala tai Ioanes a Tena Baptaiso; ma nina i ikilik ta ra varkurai ra bala na bakut i ngala ta dir ma Ioanes. ¹² Papa ra kilala i Ioanes a Tena Baptaiso, a niongor i topa ra varkurai marama ra bala na bakut, ma nina i ongaongor, na vatur vake. ¹³ Tago a lavur propet ma ra tinata na varkurai bula dia ga tata na propet ma i tuk tai Ioanes. ¹⁴ Ma ona ava mainge upi avat a kapupi ia, Elias muka go, nina di biti ba na vut. ¹⁵ Nina ba ra talingana, boina ba na valongor. ¹⁶ Ava bar ina valarue go ra taun tarai me? Dia vardada ma ra umana bul dia kiki

ta ra umana tavul a bung ma dia oraoro tadav ra umana talai diat dari: ¹⁷ Ave tar vuvu ra dedede ma pa ava malagene tana, ave tar kukula ma ra tinangi ma pa ava tangtangi maravut. ¹⁸ Tago Ioanes pa i ga pot ma ra nian ma ra nimomo, ma dia biti ke ure ba: A tabaran i ovai tana. ¹⁹ Natu i ra tutana i ga pot, ma i iaian ma i momamomo, ma dia biti ke ure ba: Go ra tutana a lup nian, ma ra lup mome vain bula ma ra talai ra lavur tena balabalaure totokom ma ra lavur tena varpiam bula. A kabinana i po boabo ta ra lavur natuna.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat

(Luk 10:13-15)

²⁰ Ma i bor vatavuna ra lavur pia na pal nam i tar pait kana mangoro na dekdek na papalum ta diat, tago pa dia nukpuku. ²¹ Na kaina tam Korasin, na kaina tam Betsaida bula, tago gala ra lavur dekdek pa papalum di ga pait ia ta mumur; gala di ga pait ia aro Tiro ma Sidon, gala diat a ti nukpuku amana iat, ma diat a tar ki bula ma ra mal na tabun ma diat a tar vung ra kabu na iap. ²² A dovot go iau tatike ta mumur ba: Ta ra bung na varkurai pa na tup Tiro ma Sidon da amur. ²³ Ma u bula Kapernaum, u malamala luluai tuk ta ra bakut laka? Una irop ura ta ra ruarua na tulungen tago ra lavur dekdek na papalum di ga pait ia tam, gala di ga pait ia Sodom, gala i tur boko gori. ²⁴ A dovot go iau tatike tam: Ta ra bung na varkurai pa na tup Sodom da u.

Avat a mai tadav iau upi ra ningo
(Luk 10:21-22)

²⁵ Ta nam ra bung Iesu i tatike: Iau pite pa u Tama, a Luluai ra bala na bakut ma ra pia bula, tago u tar ive ra lavur magit go kan ra lavur tena kabinana, ma kan ra lavur mototono bula, ma u vaarike ke diat tai ra lavur kuramana. ²⁶ Maia pa, Tama, tago u ga manane muka damana. ²⁷ Tamagu i ga tul tar ra lavur magit par tagu; pa ta i nunure Natuna, Tama ka; ma pa ta bula i nunure Tama, Natuna ka ma nam bula ba Natuna i ling na vaarike tar ia tana. ²⁸ Avat par, ava udauda ma ava kap ra mamat na kinakap, avat a mai tadav iau, ma ina vango avat. ²⁹ Avat a puak pa kaugu kip, ma avat a vartovo tagu; tago i madu ra balagu ma i vovovon bula; ma ra tulungea i vavat na ngo muka. ³⁰ Tago kaugu kip i ki tatamie, ma kaugu kinakap i papa.

12

Tika na tinir ure ra Bung Sabat (Mar 2:23-28; Luk 6:1-5)

¹ Ta nam ra kilala Iesu i vanavana alalu ta ra umauma na kon ta ra Bung Sabat; ma kana tarai na vartovo dia mulmulum ma dia vura doko pa ta umana kon ma dia en ia. ² Ba ra umana Parisaio dia gire, dia tatike tana: Kaum tarai na vartovo dia pait ra mangamangana pa i ko ta ra Bung Sabat. ³ Ma i tatike ta diat: Dave, pa ava ga luk boko nam David i ga pait ia ba i mulmulum ma diat bula dia varagur me? ⁴ Ba i ga ruk ta ra pal kai God, ma i ga en ra gem na ginigira, nina i tabu ba na en ia, ma i tabu bula ta diat dia varait me, adiat ika ra umana tena tinabar? ⁵ Ma pa ava ga luk ia bula ta ra tinata na varkurai ba ra

umana tena tinabar ta ra Bungbung Sabat ta ra pal na vartabar dia papalum taun ra Bung Sabat ma pa dia kaina tana? ⁶ Go iau tatike ta vavat: Tikai go kari i ngala ta dir ma ra pal na vartabar. ⁷ Gala ava tar nunure ra tinata dari: Iau mainge ra varmari, ma vakir ra tinabar, gala pa avat a takun diat pa dia kaina. ⁸ Tago Natu i ra tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat.

A tutana nina i li ra limana
(Mar 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Ma i vana kan diat ma i ruk ta kadia pal na lotu; ¹⁰ ma tika na tutana tana i li ra limana. Ma dia tir Iesu dari: I takodo ba da valagar ta ra Bung Sabat ba pata? upi diat a vartakun ure. ¹¹ Ma i tatike ta diat: To ia ta vavat ba kana ta kopono sip, ma i bura ta ra tung ta ra Bung Sabat, ma pa na vatur ia ma pa na puak vaarike pa mule? ¹² A tutana iat i boina ta go ra sip. Damana i takodo ba da pait ra bo na mangamangana mutu ta ra Bung Sabat. ¹³ Ma i biti tai ra tutana: Una tulae ra limam. Ma i tulue kodoa, ma i tar ung mulai da ta ra tikai. ¹⁴ A umana Parisaio dia irop, ma dia tir vargilians diat upi da doko davatane?

A tultul nina ba God i ga pilak pa ia

¹⁵ Iesu i nunure, ma i vana kan nam ra pal, ma mangoro dia mur ia ma i valagar pa diat par, ¹⁶ ma i tugal diat, ba koko diat a varvarveai tana, ¹⁷ upi na ot muka ra tinata kai Iesaia ra propet, dari:
¹⁸ “Go kaugu tultul iau tar pilak pa ia; Ia kaugu bul na vakak, a balagu i gugu tana; Ina vaki ra Tulungeagu tana,

Ma na ve tar ra varkurai takodo tai ra lavur
Tematana.

¹⁹ Pa na vartoto, pa na kukula,

Ma pa ta na valongore ra nilaina ta ra lavur nga.

²⁰ Pa na pit ra vuvur i talikun,

Ma pa na pun ra vinau na lamp ba i mi boko,

Tuk ta nam ra kilala ba i ga tul vaarike ra varkurai
upi na vatur ra niongor.

²¹ A lavur Tematana diat a nurnur ta ra iangina.”

Iesu dir ma Beelsebul

(Mar 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Dia ben tikai tadav ia ba ra tabaran i ovai
tana, ma i pula, ma i bombom bula, ma i valagar
pa ia, ma ra bombom i tata mulai, ma i nana bula.

²³ Ma ra kor na tarai dia kaian tana, ma dia titir
ba: Go bar natu i David? ²⁴ Ba ra umana Parisaio

dia valongore, dia biti: Go ra tutana i okole vue ra
lavur tabaran ma ra dekdek tai Beelsebul, a luluai
kai ra lavur tabaran. ²⁵ Ma i nunure ra nuknuk

i diat, ma i biti ta diat: A lavur vuna gunan ba
dia varubu vargil mulai ka, diat a tamtavul uka,
ma ra lavur pia na pal ba ra lavur gunan dia

varubu vargil mulai ka, pa diat a tur tukum. ²⁶ Ba
Satan na okole vue Satan, i varubu mulai ka me,
ma kana varkurai na tur dave? ²⁷ Ba iau okole

vue ra umana tabaran ma ra dekdek i Beelsebul,
a umana natu i vavat dia okole vue diat ma ra
dekdek kai ia? Go diat dia kure avat. ²⁸ Ba iau

okole vue ra umana tabaran ma ra Tulungea i
God, ava nunure tana ba ra varkurai kai God i
tar vut pire vavat. ²⁹ Ta tikai na ruk dave ta ra

kuba i ra tena ongor, ma na vakaina kana vurvur
magit ona pa i vi value? Ma ona i tar vi value, na
vakaina muka ra kubana. ³⁰ Nam ba pa i maravut

iau, i tur bat ika iau, ma nam ba pa i varurue maravut iau, i imimire vue kan iau. ³¹ Ma iau tatike ta vavat: Da re vue ra lavur varpian par kai ra tarai, ma ra varvul bula; ma ra varvul ure ra Takodo na Tulungen pa da re vue muka. ³² Ba tikai na tatike ta kaina tinata ure Natu i ra tutana, da re vue; ia kaka ba tikai na tatike ta kaina tinata ure ra Takodo na Tulungen, pa da re vue ta ra nilaun ra pia, ma pa da re vue bula ta ra nilaun namur.

*A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-45)*

³³ Ba avat a vaume ra bo na davai, ma ra vuaina na boina bula; ba avat a vaume ra kaina davai ma ra vuaina na kaina bula; tago di vakilang ra davai ma ra vuaina. ³⁴ Avat a umana natu i ra umana vui, avat a umana kaina, avat a tatike davatane ra bo na tinata? Tago ra ngie i dat i tatike nam ra bala i dat i buka me. ³⁵ A bo na tutana i kap vaarike ra bo na magit ta kana bo na vuvuvung, ma ra kaina tutana i kap vaarike ra kaina magit ta kana kaina vuvuvung. ³⁶ Ma go iau tatike ta vavat ba ra pakapakana tinata vakuku par a tarai dia tatike, da tir boko diat tana ta ra bung na varkurai. ³⁷ Tago kaum tinata iat na valangalanga u, ba na takun ot pa u.

*A nilul upi ra magit na padapada varvo
(Mar 8:11-12; Luk 11:29-32)*

³⁸ Ta ra umana tena tutumu, ma ta ra umana Parisaio dia tatike tana: Tena Vartovo, una pait ta vakilang upi avet a gire. ³⁹ Ma i tatike ta diat: A kaina taun tarai ma ra tarai na vaongo, diat ika dia nuk upi ra vakilang, ma pa da ve tar

ta vakilang ta diat, Iona ra propet, ia kaka ra vakilang; ⁴⁰ Iona i ga va a utul a bung na keake ma a utul a bung na marum bula ta ra bala i ra en ta, damana bula Natu i ra tutana na va a utul a bung na keake ma a utul a bung na marum ta ra bala na pia. ⁴¹ A tarai Nineve diat a tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai ma diat a kure vakaina, tago dia ga nukpuku ta ra varvai kai Iona, ma tikai i ngala tai Iona go kari. ⁴² A tadar na vavina maro ra matana taubar na tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai ma na kure vakaina, tago i ga vut maro ra ngu na gunagunan iat upi na valongore ra kabinana kai Solomon; ma tika.i i ngala tai Solomon go kari.

Ra tabaran i talil
(Luk 11:24-26)

⁴³ A tabaran ba i tar irop tai tikai i vanavana ta ra gunagunan pa ta tava tana, i tikan upi ta gunan ba na ngo tana, ma pa ta; ⁴⁴ ma i biti: Ina talil mulai tadav nina ra kubagu iau ga mareng kan ia; ba i tar pot i tana, i gire i langalanga, di ga arupe ma di ga mar ia. ⁴⁵ Ma i agure pa ra lavurua na tabaran bula, dia manga kaina, ma dia ruk par, ma dia ki tana; ma nam ra tutana i manga kaina namur, ma lua pata. Damana bula go ra kaina taun tarai.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mar 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶ Ba i tatata boko dari tai ra kor na tarai, nana ma ra umana turana dia pot, dia turtur ra pia, dia nuk upi ia, upi diat a tata me. [⁴⁷ Ma tikai i biti tana: Ea, nam ma ra umana turam go dia turtur ra pia, dia nuk up u, pi avat a tata.] ⁴⁸ Ma i biti

tai nina i tar ve: la nagu? To ia ra umana turagu?
⁴⁹ Ma i tu tar kana tarai na vartovo ma i biti: Gire go nagu ma ra umana turagu. ⁵⁰ Tago diat par dia murmur ra nuknuk i Tamagu arama ra bala na bakut, diat a tara na turagu ma ra tara na taigu ma nagu.

13

*A tinata valavalar ure ra tena vinauma
 (Mar 4:1-9; Luk 8:4-8)*

¹ Ta nam ra bung Iesu i irop kan ra pal, ma i ki ra valian. ² Ma a ngala na kor na tarai dia kor tadavia, ma i koa ta ra mon, i ki tana ma ra kor na tarai dia turtur ra valian. ³ Ma i tatike mangoro na magit ta diat ma ra vartovo valavalar dari: A tena vinauma i vana oai upi na vauma, ⁴ ba i vauma, ta umana pat na davai dia bura ra papar a nga, ma ra umana beo dia pukai ki tana, ma dia en vue; ⁵ ma ta ra umana dia bura ta ra pia na vat, ma pa i manga kadia pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i manga ra pia tana; ⁶ ba ra keake i tar vana rikai dia makuk, ma tago pa ta okor i diat, dia maranga kakit. ⁷ Ma ta ra umana bula dia bura livuan ta ra kait, ma ra kait i tavua ma i arung bat diat. ⁸ Ma ta ra umana bula dia bura ta ra bo na pia ma dia vuai, ta umana a marmar, ta ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana a ututul a vinun. ⁹ Nina ba ra talingana, boina ba na valavalongor.

*Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
 (Mar 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Ma ra tarai na vartovo dia vana pirana ma dia tir ia: Dave u varvai ta diat ma ra tinata valavalar? ¹¹ Ma i tatike bali diat dari: Di ga tul tar avat upi avat a matoto pa ta ra lavur mangamangana i tur ivai kai ra varkurai ra bala na bakut, ma pa di tul tar ia ta diat. ¹² Tago da tabar nina i vuvuvung upi na peal kana, ma nina ba pa i vuvuvung da tak vue kana ikikilik kan ia. ¹³ Ia go ra vuna iau varvarve go diat ma ra tinata valavalar; tago dia nana ma pa dia gigira, ma dia valavalongor ma pa dia valongore, ma pa dia matoto bula. ¹⁴ Da pait ot pa ra tinata lua kai Iesaia ra propet ta diat dari:

“Ba ava valavalongor, avat a valongore, ma pa avat a matoto muka;

Ba ava nana, avat a gire, ma pa avat a gire ilam ia muka;

¹⁵ Tago ra bala i go ra tarai i tar tabonot,

Ma ra talinga i diat i papaua,

Ma dia tar vapula ra mata i diat;

Kan diat a gigira ilam ma ra mata i diat;

Ma diat a valongore ma ra talinga i diat,

Ma diat a matoto ma ra bala i diat,

Ma ina valagar pa diat.”

¹⁶ A mata i vavat i ti doan, tago i gigira ma ra talinga i vavat bula tago i valavalongor. ¹⁷ A dovot go iau tatike ta vavat ba mangoro na propet, ma mangoro na tena takodo dia ga mainge upi diat a gire go ra lavur magit ava gire, ma pa dia ga gire, ma dia ga mainge upi diat a valongore ra lavur tinata ava valongore, ma pa dia ga valongore.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma

(Mar 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸ Avat a valongore ra tinata valavalar ure ra tena vinauma. ¹⁹ Ba ta tikai i valongore ra tinata ure ra varkurai, ma pa i matoto tana, a tena kaina i vut ma i ra vue nam di tar vaume ta ra balana. Dari nam di ga vaume ta ra papar a nga. ²⁰ Nam di ga vaume ta ra pia na vat, nina ba ta tikai i valongore ra tinata, ma i nurnur ma ra gugu lulut i tana; ²¹ ma pa i okor ta ra balana ma pa i tur vatikai; ba ra kinadik ma ra milmilikuan i vut ta ra tinata, i tutukai vuavuai tana. ²² Ma nam di ga vaume livuan ta ra kait, nina ba i valongore ra tinata, ma ra balaguan ra pia, ma ra vaongo na tabarikik i kor vue ra tinata, ma pa i vuai. ²³ Ma go di ga vaume ta ra bo na pia, nina ba i valongore ra tinata, ma i matoto tana, ma i vuai ra vuaina; ta umana a marmar, ma ta ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana bula a ututul a vinun.

A tinata valavalar ure ra umana kaina davai

²⁴ Tikai bula ra tinata valavalar i ga tovo diat me, dari: A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma ra tutana i ga vaume kana pia ma ra bo na pat na kon; ²⁵ ba ra tarai dia diop, kana ebar i vut ma i vaume ra kaina davai livuan ta ra bo na kon, ma i vana mulai. ²⁶ Ba i tar mapina ma i vuai, di gire ilam ra kaina davai. ²⁷ Ma ra umana tultul kai nina kana ra uma, dia vut, ma dia tatike tana: Luluai, pa u ga vaume laka ra bo na kon ta kaum pia? Ma mave go ra kaina davai? ²⁸ I biti ta diat dari: A ebar i ga pait go. Ma ra umana tultul dia tir ia: U mainge laka ba

avet a rubat vapar vue? ²⁹ I biti: Pata, kan avat a rubat varurue dir ra kaina davai ma ra bo na kon. ³⁰ Avat a nur vue ka boko dir upi ra nidodoko; ta ra kilala na nidodoko ina biti tai ra umana tena nidodoko: Avat a varurue value ra kaina davai, avat a vin ia upi da tun ia, ma avat a varurue ra kon tuna ta kaugu pal na vuvung.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(*Mar 4:30-32; Luk 13:18-19*)

³¹ Tikai bula ra tinata valavalar i ga tovo diat me dari: A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma ra pat i ra mastad,* nina ba tika na tutana i ga.kap ia, ma i vaume ta kana uma; ³² go i ikilik ta ra lavur pat i ra davai parika; ba i tavua, i ngala ta ra lavur davai na vinauma par, ma ba i tar matukana davai, a lavur beo liuliu dia pukapukai tana ma dia rakan tana.

A tinata valavalar ure ra leven
(*Luk 13:20-21*)

³³ Tikai bula ra tinata valavalar i ve diat i tana, dari: A varkurai marama ra bala na bakut, dir vardada ma ra leven nam ba ra vavina i ga vatur ia, ma i poto ive ma ra utul a valavalar na plaua, ma a ik boko i leven parika.

Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar
(*Mar 4:33-34*)

³⁴ Go ra lavur vartovo Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar tadav ra kor na tarai; ma pa i ga tatike mule ta magit, a tinata valavalar parika; ³⁵ upi na da ra tinata kai ra propet dari:

* **13:31:** A davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

“Ina tata ma ra tinata valavalar,
Ina tatike ra lavur magit i ga ki ivai papa amana
ba di ga vaki vatavuna ra rakarakan a
gunagunan parika.”

*Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra
umana kaina davai*

³⁶ Ma i vana kan ra kor na tarai, ma i ruk na pal, ma kana tarai na vartovo dia ruk mur ia, ma dia tatike tana: Una pala ia ta vevet ra tinata valavalar ure ra kaina davai ta ra uma. ³⁷ Ma i biti ta diat: Nina ba i vaume ra kon tuna, Natu i ra tutana nam: ³⁸ a rakarakan a gunagunan parika nam ra uma; a kon tuna, a lavur natu i ra varkurai nam; ma ra kaina davai, a lavur natu i ra tena kaina; ³⁹ a ebar i ga vaume diat, Satan nam; a kilala na nidodoko a mutuai ra rakarakan a gunagunan nam; ma ra umana tena nidodoko, a umana angelo nam. ⁴⁰ Da di varurue ra lavur kaina davai upi da tun vue ta ra iap, damana bula ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan. ⁴¹ Natu i ra tutana na tulue kana umana angelo, ma diat a varurue vue ra lavur magit ta kana varkurai ba ra tarai dia tukatuke diat tana, ma diat bula dia pait ra varpam, ⁴² ma diat a vue diat ta ra tung na iap; da tangtangi ma da vangvangia ra palangia tana. ⁴³ Ma ra umana tena takodo diat a pupua muka da ra matana keake ta ra varkurai kai Tama i diat. Nina ba ra talingana, boina ba na valongor.

*A tinata valavalar ure ra bo na magit di ga ive
ra pia na uma*

⁴⁴ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma ra bo na magit di ga ive ra pia na uma; ma tika na tutana i ga na tadav ia, ma i

ive mule, ma i vana ma ra gugu, ma i ivure kana tabarikik par, ma i kul pa nam ra pia.

A tinata valavalar ure ra kiau na kalagi

⁴⁵ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada bula ma ra tutana, a tena kunukul, i tikatikan upi ra umana bo na kiau na kalagi; ⁴⁶ ba i tar tikan tadav tikai i ngatngat ra mataina, i ivure kana tabarikik par, ma i kul pa ia.

A tinata valavalar ure ra ubene

⁴⁷ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada bula ma ra ubene, di tar vung ia na ta, ma i voare pa ra lavur mangamangana en; ⁴⁸ ba i tar buka, di al pupule ura ra valian, ma dia ki ra veo; dia poe ra lavur boina ta ra umana rat, ma ra lavur kaina dia vue. ⁴⁹ Na damana bula ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan, a lavur angelo diat a vut ma diat a pilak vue ra lavur tena varpiam kan ra lavur tena takodo, ⁵⁰ ma diat a vue diat ta ra tung na iap; diat a tangtangi ma diat a vangvangia ra palangie i diat i tana.

Ta umana kalamana dovot na tinata ma ta umana maulana dovot na tinata

⁵¹ Dave, ava tar matote go ra lavur vartovo, ba pata? Ma dia tatike: Maia. ⁵² Ma i tatike ta diat: A lavur tena tutumu dia tar vartovo ta ra varkurai marama ra bala na bakut, dia vardada ma ra tutana, kana ra pal, ma i vairop ra lavur magit ta kana vuvuvung, ta umana kalamana, ma ta ra umana maulana.

*Di ga okole vue Iesu aro Nasaret
(Mar 6:1-6; Luk 4:16-30)*

⁵³ Ba Iesu i tar tatike vapar go ra lavur tinata valavalar, i vana kan nam ra pal. ⁵⁴ Ma i vana ta kana gunan, i tovo diat ta kadia pal na lotu, ma dia kaian tana, dia biti: Go ra tutana i kabinana mamave? Mamave bula go ra lavur dekdek na papalum i papait ia? ⁵⁵ Go laka natu i ra tena madaka ta ra davai? Ma Maria bar ra iang i nana ma ra umana turana, Iakobo ma Iosep, ma Simon, ma Iudas laka? ⁵⁶ Ma ra umana taina bula diat par go kari pire dat. Mamave kana lavur dari? ⁵⁷ Ma dia tabunua tana. Ma Iesu i biti ta diat: Di ruru ra propet, ia kaka ta kana gunan ma ta ra kubana bula pata. ⁵⁸ Ma pa i pait ta mangoro na dekdek na papalum abara, tago pa dia nurnur.

14

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat (Mar 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Ta nam ra kilala Erodes ra luluai i valongore ra tinata ure Iesu, ² ma i tatike tai kana umana tultul: Go Ioanes ra Tena Baptaiso, i tar laun mulai kan ra minat, ma damana go ra lavur dekdek tana. ³ Tago Erodes i tar kinim pa Ioanes ma i tar vi ia, ma i tar varuk ia ta ra pal na banubat ure Erodia, a taulai kai turana Pilipo. ⁴ Tago Ioanes i ga biti tana ba: Pa i ko ba una ben ia. ⁵ Ba Erodes i ga mainge na doko Ioanes, i burutue ra kor na tarai, tago dia ga kapupi ia ba ia ra propet. ⁶ Ta ra bung ba di nuk uraure pa nam ra bung di ga kava Erodes tana, a vavina, natu i Erodia, i malagene pire diat, ma i vagugu Erodes. ⁷ Ma i vatading ia ma ra vavalima ba na tabar ia ma ra magit ba na vatang upi ia. ⁸ Ma i

tatike ra tinata nana i tovo value me, dari: Una tul tar ra lor i Ioanes ra Tena Baptaiso tagu ta ra la. ⁹ Ma ra king i tabun ra balana tana; ma tago kana vavalima, ma tago diat bula dia ki me ta ra nian, i kure tar ia ka; ¹⁰ i vartuluai upi ia, ma di kutu ra inoa i Ioanes ta ra pal na banubat. ¹¹ Ma di kap ra lorina ta ra la ma di tul tar ia tai ra vavina, ma i kap ia tadav nana. ¹² Ma kana tarai na vartovo dia pot, ma dia puak pa ra tomono ma dia punang ia, ma dia vana ma dia ve Iesu.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mar 6:30-44; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

¹³ Ba Iesu i valongore, i vana kan nam ra gunan ta ra mon ta ra pakana pui irai, ma ba ra kor na tarai dia valongore dia val mur ia kan ra lavur pia na pal. ¹⁴ Ba i irop ma i gire ra ngala na kor na tarai, i mari muka diat, ma i valagar pa kadia lavur minait. ¹⁵ Ba i tar talvivi kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia biti: Go a pui, ma i tar bolo ra pakana bung, una tulue go ra kor upi diat a vana ta ra gunagunan, diat a kukul adiat. ¹⁶ Iesu i biti ta diat: Diat a vana upi ra ava? Avat a tabar diat. ¹⁷ Ma dia biti tana: A ilima ka ra gem ma ra ivut uka ra en ave vung ia. ¹⁸ Ma i biti: Avat a kap ia tadav iau. ¹⁹ Ma i tulue ra kor na tarai ba diat a ki ra vura, ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu en, ma i tadarake ra bakut, ma i lotu pa ure, ma i tabik tar ra gem tai kana tarai na vartovo, ma dia tabar ra kor na tarai me. ²⁰ Dia tar ian par tana ma dia tar maur, ma dia vangan vabuka ra vinun ma ra ivu rat ma ra tagigina dia tar ian

valili ia. ²¹ A ilima na arip na marmar na tarai dia ga ian ma ra vaden ma ra umana bul bula.

Iesu i vana ra ul a tava kikiril
(*Mar 6:45-52; Ioa 6:15-21*)

²² Ma i vovo lolole vue kana tarai na vartovo ta ra mon upi diat a lua ura ta ra papar, ma pi ia iat na tulue ra tarai. ²³ Ba i tar tulue ra kor na tarai i tutua urama ra luana upi na araring irai papa; ba i tar talvivi i kiki varkolono. ²⁴ A mon i vanavana ara na ta iat ma ra bobol i tup ia, ma ra vuvu i tur maro lua. ²⁵ Ta ra ivat na pakana varkia na monamono ra marum Iesu i vana ra ul a tava kikiril tadav diat. ²⁶ Ba ra tarai na vartovo dia gire i vana ra ul a tava, dia purpuruan, dia tatike: Go a ninana ka, ma dia kukula ma ra bunurut. ²⁷ Iesu i tatike lulut ta diat dari: Avat a nurnur, iau kaka go, koko avat a burut. ²⁸ Petero i biti tana: Luluai, ba u nam, una tul tar iau ba ina vana tadav u ta ra ul a tava. ²⁹ Ma i biti: Una mai. Petero i irop ta ra mon ma i vana ra ul a tava upi na vana tadav Iesu. ³⁰ Ba i gire ra vuvu, i ururian, ma ba i to na dudu, i oro dari: Luluai, una valaun iau. ³¹ Iesu i tulue vuavue ra limana, i vatur vake, ma i biti: I ikikilik kaum nurnur: u ururian ta ra ava? ³² Ba dir koa ta ra mon, a vuvu i par. ³³ Ma diat dia ki ra mon, dia lotu tadav ia, ma dia biti tana: A dovotina, u Natu i God.

Iesu i valagar pa ra umana minait aro Genesaret
(*Mar 6:53-56*)

³⁴ Dia pukai ta ra papar a tava kikiril ta ra gunan Genesaret. ³⁵ Ba ra tarai ta nam ra gunan dia gire ilam ia, dia vartuluai ta ra lavur gunagunan

vurvurbit upi ra lavur minait, dia kap diat tadav ia; ³⁶ ma dia lul ia ba diat a bili kana ngu na mal; ma diat par dia bili ia, dia lagar muka tana.

15

Ra vartovo kai ra umana patuana (Mar 7:1-13)

¹ Ta ra umana Parisaio ma ta ra umana tena tutumu marama Ierusalem dia tadav Iesu, ma.dia tatike dari: ² Dave kaum tarai na vartovo dia piam ra vartovo kai ra lavur patuana? Tago ba dia ian, pa dia gi value ra lima i diat. ³ Ma i biti ta diat: Dave avat bula, ava piam ra vartuluai kai God upi avat a mur kavava vartovo? ⁴ Tago God i ga biti dari: Una ru tamam ma nam; go bula: Ba ta tikai i tata kaina ure tamana ba nana, na virua muka. ⁵ Ma avat, ava biti: Ba ta tikai na tatike tai tamana ba nana dari: Nam ba una vatur vake tagu, di tar tabar God me; (ma damana pa i maravut tamana ma nana me). ⁶ Pa i ru tamana. Ava tar pait vakuku ra tinata kai God upi kavava vartovo. ⁷ Avat a umana vaongo; a dovot Iesaia i ga tatike value ure avat dari:

⁸ “Go ra tarai dia ru iau ma ra ngie i diat, Ma pa dia nuk pa iau ta ra bala i diat.

⁹ Dia vole kadia lotu tagu, Tago kadia vartovo dia vartovo me a tinata ka kai ra tarai.”

Ra umana mangana nina dia vakaina ta tikai (Mar 7:14-23)

¹⁰ Ma i oro pa ra tarai, ma i biti ta diat: Avat a valongore ma avat a matoto. ¹¹ Nam di poe ta ra ngie i tikai pa i vakaina, nam iat i irop ta

ra ngiene, i vakaina. ¹² A tarai na vartovo dia tadav ia, ma dia biti: U nunure laka ba ra umana Parisaio dia tabunu tam ta go ra tinata? ¹³ I biti ta diat: Da rubat vue boko ra davai par ba Tamagu arama ra bala na bakut pa i ga vaume. ¹⁴ Avat a nur vue diat; go a umana raprap dia pula; ma ba ra pula i ben ra pula, dir par dir bura ta ra tung. ¹⁵ Petero i biti tana: Una vateten avet ta nam ra tinata valavalar. ¹⁶ Ma i biti: Avat bula vang pa ava matoto boko? ¹⁷ Pa ava nunure ba nam par di poe ta ra ngie i tikai, i vana ta ra balana, ma i ba vue? ¹⁸ Ma ra lavur tinata i vana rikai ta ra ngie i tikai i vuna ta ra balana, ma nam muka i vakaina. ¹⁹ A lavur kaina nuknuk, a lavur vardodoko, a lavur nipo, a lavur ungaunga, a lavur nilong, a lavur vaongo na varvai, ma ra lavur varvul; ²⁰ go diat dia vakaina ra tarai; ba dia ian ma ra lima i diat ba pa di gi value, nam pa i vakaina ra tarai.

Ra nurnur kai ra vavina
(Mar 7:24-30)

²¹ Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana ta ra gunagunan Tiro ma Sidon. ²² Ma tika na vavina Kanaan maro ta nam ra langlangun, i pot, ma i oraoro dari: Luluai, Natu i David, una mari iau muka, natugu, a vavina, a tabaran i ovai tana ma i vakaina tuna. ²³ Ma pa i vatang ta ik a tinata tana. Kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia lul ia dari: Una pala vue tago i tangtangi murmur dat. ²⁴ Ma i biti ta diat: Di ga tulue iau uti tadav uka ra lavur sip dia rara kan ra kuba i Israel. ²⁵ A vavina i tadav ia muka, ma i lotu tadav ia, i biti: Luluai, una maravut iau. ²⁶ Ma i biti tana: Pa i ko ba da tabar ra umana pap ma ra gem ai ra umana bul.

²⁷ Ma i biti: A dovotina, Luluai, go bula, a umana pap dia enen ra lavur tagigina i burabura ta ra vuvuvung na nian kai kadia luluai. ²⁸ Ma Iesu i tatike tana: Ia An, i ngala muka kaum nurnur, nam u mainge, da pait ia tam. Ma natuna i oton ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa ra kor na tarai

²⁹ Ma Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana maravai ta ra tava Galilaia, i tutua urama ra luana, ma i ki ra pia tana. ³⁰ Ma ra tarai dia koakor tadav ia ma ra lavur peu, ma ra lavur pula, ma ra lavur bombom, ma ra lavur kok, ma mangoro bula, ma dia vung kapi diat pire ra kakene, ma i valagar pa diat. ³¹ Ma ra kor dia kakaian tana, ba dia gire ra lavur bombom dia tata, ma ra lavur kok i takodo ra paka i diat, ma ra lavur peu dia vana kodo, ma, ra lavur pula dia nana; ma dia pite pa ra God kai ra Israel.

Iesu i tabar ra ivat na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mar 8:1-10)

³² Ma Iesu i oro pa kana tarai na vartovo tadav ia, ma i biti: Iau mari muka go ra kor na tarai, tago dia tar ki pa ra utul a bung piragu, ma pa dia en ta magit, ma pa iau mainge ba ina tul vue diat ma ra mulmulum, kan diat a matmat vanavana nangananga. ³³ A tarai na vartovo dia biti tana: Go a pui ka, avet a vila pa ta mangoro na gem ave upi avet a tabar vamaur pa go ra kor na tarai me? ³⁴ Iesu i tir diat: Aivia ra gem ava vung ia? Dia biti: A lavurua ka ma ra paupau en ik. ³⁵ Ma i tulue ra kor na tarai upi diat a ki ra pia; ³⁶ ma

i vatur ra lavurua na gem ma ra umana en ma i pite varpa tana, ma i tabik tar ia tai ra tarai na vartovo, ma dia tabar ra tarai me. ³⁷ Ma diat par dia ian tana, ma dia maur; ma di vangan vabuka ra lavurua na rat ma ra tagigina dia ian valili ia. ³⁸ Diat dia tar ian, a ivat na arip na marmar na tarai, ma ra vaden ma ra umana bul bula. ³⁹ Ma i tulue ra kor na tarai, ma i koa ta ra mon, ma i vana ta ra langlangun Magadan.

16

A nilul upi ra magit na padapada varvo

(Mar 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ A Parisaio ma ra Sadukaio dia vut, dia valavalar ia, dia ting pa ia ba na ve tar ta vakilang ta diat marama ra bala na bakut. ² I biti ta diat dari: Ba i ravian ava biti: Pa na bata, tago ra bakut i rai. ³ Ma ba i malana ava biti: Na bata gori, tago ra bakut i rai ma namur i kukut bula. Ava tar matote ra vakilang na bakut, ma pa ava gire ilam ra lavur vakilang ta go ra kilakilala. ⁴ A kaina taun tarai go, a tarai na vaongo, dia anan upi ra vakilang ma pa o ve tar ta vakilang ta diat, ia kaka ra vakilang i Iona. Dia varbaiai. ma i vana kan nam ra gunan.

A leven kai ra umana Parisaio ma ra umana Sadukaio

(Mar 8:14-21)

⁵ A tarai na vartovo dia pukai ta ra papar a tava ma dia ga valubane ra gem, pa dia kap ta na. ⁶ Iesu i biti ta diat: Avat a nuk pa ra leven kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula, ma avat a burutue. ⁷ Ma dia tatata irai tana, dia

biti: Tago pa da ga kap ta gem. ⁸ Iesu i nunure, ma i biti: I ikikilik ika kavava nurnur, dave go ava tatata ivai tago pa ava kap ta gem? ⁹ Pa ava nukure boko? Pa ava kodop laka ra ilima na gem ai ra ilima na arip na marmar na tarai, ma aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia tana? ¹⁰ Ma ra lavurua na gem bula ai ra ivat na arip na marmar, ma aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia tana? ¹¹ Dave go pa ava nuk pa ia, ba pa iau ga tatike nam ta vavat ure ra gem? Avat a burutue ke ra leven kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula. ¹² Ma dia nunure muka ba pa i tugal diat ta ra leven na gem, ta ra vartovo iat kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula.

*Petero i vavaarikai ure Iesu
(Mar 8:27-30; Luk 9:18-21)*

¹³ Ba Iesu i ga tar pot ta ra gunagunan Kaisaria Pilipo, i tir kana tarai na vartovo dari: Ava ra tarai dia tatike ure Natu i ra tutana, ba to ia? ¹⁴ Ma dia tatike: Ta umana dia biti ba Ioanes ra Tena Baptaiso, ta ra umana ba Elias, ta ra umana bula ba Ieremia, ba kan ta tikai ta diat ra umana propet. ¹⁵ I biti ta diat: Ma avat bula ava biti ba iau to ia? ¹⁶ Simon Petero i biti: U ra Kristo, Natu i ra God a launa. ¹⁷ Iesu i biti tana: Simon, natu i Iona, u ti doan tago pa u matoto pa dari tai ra tarai, tai Tamagu iat i ki ra bala na bakut. ¹⁸ Ma iau bula iau tatike tam ba: U Petero, ma ina page kaugu ekelesia ta go ra ngala na vat; ma ra lavur mataniolo ta ra ruarua na tulungen pa diat a uvia pa ia. ¹⁹ Ina tul tar ra umana ki tam ai ra varkurai ra bala na bakut; ma nam par ba u vi ia ra pia, da vi ia bula arama ra bala na bakut, ma nam par u

pala ia ra pia, da pala ia bula arama ra bala na bakut. ²⁰ Ma i tugal ra tarai na vartovo ba koko diat a ve ta tikai ba ia ra Kristo.

*Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mar 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

²¹ Papa ta nam ra bung Iesu i vaarike vatavuna kana vinavana urama Ierusalem tai kana tarai na vartovo, ma ba ra lavur patuana, ma ra lavur tena tinabar ngalangala ma ra lavur tena tutumu, diat a vakadik ia ma ta mangoro na mangamangana, da doka, ma na laun mulai ta ra vautuluna bung. ²² Ma Petero i vatur ia ma i vura pit ia dari: Luluai, koko muka go, koko da paít go muka tam. ²³ Ma i tur tapuku ma i biti tai Petero: Una vana namur tagu Satan, u a tukatukai piragu, pa u nuk pa ra lavur mangamangana kai God, a lavur mangamangana ka kai ra tarai. ²⁴ Ma Iesu i biti tai kana tarai na vartovo: Ba tikai i mainge pi na murmur iau, na nuk vue ia iat mulai, na puak kana bolo ma na murmur iau me. ²⁵ Tago ba tikai i vavaale bat kana nilaun na virua, ma nina ba pa i nuk pa kana nilaun ure iau, na laun muka. ²⁶ Tago na topa tikai dave ona i kale pa ra rakarakan a gunagunan parika ma i vole vue ra tulungeana tana? Ba na kul kia ra tulungeana ma ra ava? ²⁷ Tago Natu i ra tutana na vut ma ra minamar kai Tamana, diat ma kana umana angelo, ma na bali ra lavur papalum kai ra tarai par tikitikai. ²⁸ A dovotina go iau tatike ta vavat: Ta umana ta vavat, ava tur ati gori, avat a gire boko Natu i ra tutana ba na vut ta kana varkurai, ba pa ava ti mat boko.

17

A ninana ta ra ul a luana (Mar 9:2-13; Luk 9:28-36)

¹ Ba i par laptikai na bung i ting pa Petero ma Iakobo, ma Ioanes, dir turana, ma i agure vaire dital urama ra luana i manga tuluai, ² ma i ria ra pakana ta ra mata i dital, ma ra matana i pupua da ra matana keake, ma kana lavur mal dia pua da ra kapa. ³ Ma Moses ma Elias dir tur pa pire diat, ma dital tata me. ⁴ Ma Petero i biti tai Iesu: Luluai, boina muka go da ki ati, ona u mainge, ina pait ra utul a pal na turturup ati, tikai pi kaum, tikai pi kai Moses, ma tikai pi kai Elias. ⁵ Ba i tatata boko, a bakut i kapa i vamarur pa diat, ma ra nilai tikai tana i biti: Go Natugu, a bul na vakak, iau ti gugu muka tana, avat a valongore. ⁶ Ba ra utul a bul na vartovo dital valongore, dital burut muka, ma dital bura palar uro ra pia. ⁷ Iesu i vana tadav dital, i bili dital ma i biti: Amutal a tut, ma koko amutal a burut. ⁸ Ba dital tadaraka, pa dital gire ta na, Iesu ka.

⁹ Ba dia vanavana ba ta ra luana, Iesu i tugal dital dari: Koko amutal a ve ta tikai ta go ra magit amutal tar gire tuk tar ta ra bung ba Natu i ra tutana i laun mulai kan ra minat. ¹⁰ Ma kana a utul a bul na vartovo dital tir ia dari: Ba damana, dave ra umana tena tutumu dia tatike ba Elias na vana rikai lua? ¹¹ Ma i biti: A dovotina ba Elias na pot ma na mal mule ra lavur magit par. ¹² Ma iau tatike ta vavat: Elias i ga tar pot ma pa dia nunure ilam ia, dia pait nam ra magit i tana dia mainge. ¹³ Ma ra utul a bul na vartovo dital nunure nagam ba i tata ta dital ure Ioanes ra Tena Baptaiso.

*Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mar 9:14-29; Luk 9:37-43a)*

¹⁴ Ba dia tadav ra kor na tarai, tika na tutana i tadav ia, ma i va timtibum, ma i biti: ¹⁵ Luluai, una mari natugu, a tutana, tago i matmat vakaiian, ma i tup ia ra kinadik, ma i vala bura ta ra iap ma ta ra tava bula. ¹⁶ Iau ga ben ia tadav kaum tarai na vartovo ma dia mama valagar pa ia. ¹⁷ Iesu i biti: Avat ra taun tarai pa ava nurnur ma ava ti gegagege! Aivia ra kilakilala ina ki pire vavat? Aivia ra kilakilala ina ungunng pa avat? Avat a ben ia uti tadav iau. ¹⁸ Ma i bor vue ra tabaran, ma i vana kan ia, ma ra bul i oton ta nam iat ra pakana bung. ¹⁹ A tarai na vartovo dia tadav Iesu irai, ma dia tir ia: Ma dave avet, ave mama okole vue? ²⁰ Ma i biti ta diat: Tago i ikikilik kavava nurnur; a dovot go iau tatike ta vavat: Ona kavava nurnur i ngala da ra pat i ra mastad ik, avat a tatike ta go ra luana: Una kakari pa mamati uro; ma na kakari ka, ma pa ta magit na dekdek ta vavat. [²¹ la kaka, pa ta magit a mangamangana dari na irop tana, ta ra niaring ma ra vinevel ika.]

*Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mar 9:30-32; Luk 9:43-45)*

²² Ba dia ki boko Galilaia, Iesu i biti ta diat: Da tul tar boko Natu i ra tutana ta ra lima i ra tarai, ²³ diat a doka ma ta ra vautuluna bung na laun mulai. Ma i tabun muka ra bala i diat tana.

A totokom ure ra pal na vartabar

²⁴ Ba dia pot Kapernaum, diat dia varurue ra totokom ure ra pal na vartabar, dia tadav Petero ma dia tatike: Dave, kavava tena vartovo i vue ra

totokom ure ra pal na vartabar ba pata? ²⁵ Ma i biti: Maia. Ba i tar ruk na pal Iesu i tata lua tana, i biti: Simon, ava u nuk ia, a lavur king ra pia dia vatur vake ra totokom ma ra vapuak tai ia, tai ra lavur natu i diat, ba tai ra lavur vaira? ²⁶ Ma i biti: Tai ra lavur vaira. Iesu i biti tana: Damana a lavur natu i diat dia langalanga. ²⁷ Ia kaka, kan dat a varara diat, una vana na ta, una il ma nina ra en u il value pa ia, una pagal ra ngiene, ma una na tadav ra mani tana; una tak pa ia, ma una totokom me ure dor parika.

18

To ia ra ngala ta diat?

(Mar 9:33-37; Luk 9:46-48)

¹ Ta nam iat ra pakana bung, a tarai na vartovo dia tadav Iesu, dia tir ia: To ia i ngala ta ra varkurai marama ra bala na bakut? ² Ma i oro pa ra bul ikilik tadav ia, ma i vaki ia livuan ta diat, ma i biti: ³ A dovot go iau tatike ta vavat: Gala pa ava nukpuku upi avat a vardada ma ra umana bul ikilik, gala pa avat a olo ta ra varkurai ra bala na bakut. ⁴ Nina ba i vamadu pa ia mulai upi na da go ra bul ikilik, ia ka i ngala ta ra varkurai ra bala na bakut. ⁵ Ma nina ba na onge tika na bul ikilik dari ta ra iangigu, i onge iau bula, ⁶ ma nina i varara tikai ta diat a umana ikikilik dari dia nurnur tagu, i topa ia ba da kun tar ra vat na niudu ta ra inoana, ma da vue vadudu ia ta ra marumien na ta. ⁷ Na kaina ra rakarakan a gunagunan ta ra lavur tukatukai; a lavur vuna dari dia poapot iat, ma nina ra tutana dia pot i tana na kaina tuna. ⁸ Ba tika na limam, ba tika na

kakim i varara u, una kutu pa ia, ma una vue; i boina tam ona una ruk ta ra nilaun ba u tomo ba u kakak, ma koko da vue u ma ra ura limam par ba ra ura kakim par ta ra iap i birao tukum. ⁹ Ba tika na kiau na matam i varara u una luak pa ia, ma una vue; i boina ba u ruk ta ra nilaun ma ta kopono kiau na matam ma koko da vue u ma dir par ta ra tavul a iap.

A tinata valavalar ure ra sip i ga rara
(Luk 15:3-7)

¹⁰ Koko ava milikuane tikai ta go ra umana ikikilik, tago iau varvo avat, ba kadia umana angelo dia giragire vatikene pa ra mata i Tamagu arama ra bala na bakut. [¹¹ Tago Natu i ra tutana i tar vut upi na valaun diat dia tar rara.] ¹² Ava ava nuk ia? Ba tika na tutana kana ra mar na sip, ma ra kopono ko ta diat i rara, pa na vana laka kan ra lavuvat na vinun ma lavuvat, ma na vana ra lualuana, na tikatikan upi nam i rara? ¹³ Ba i gire tadav mule, a dovot iau tatike ta vavat, na lia kana gugutana ta diat ra lavuvat na vinun ma lavuvat pa dia ga rara. ¹⁴ Damana bula, Tama i vavat arama ra bala na bakut, pa i mainge ba ta kopono ko ta go ra umana ikilik na virua.

Ona turam i rara

¹⁵ Ba turam i tar rara, una vana tadav ia, ma una pit varkolona ure ona amur uka; ba i valongore u, io, u tar mal pa turam. ¹⁶ Ba pa i valongore u, una agure ta ra tikai ba ra ivut tadav ia, upi ra lavur tinata na kapa ta ra ngie i dir ba ra ngie i dital. ¹⁷ Ona pa i valongore dir, una ve ra kivung tana; ona pa i valongore ra

kivung bula, boina ba na da ra tematana ba ra tena balabalaure totokom piram.

A vinivi ma ra papala

¹⁸ Nam par ava vi ia ra pia, da vi ia bula arama ra bala na bakut, ma nam par ava pala ia ra pia, da pala ia bula arama ra bala na bakut. ¹⁹ Go bula iau.tatike ta vavat, ba ta ivut ta vavat ra pia dir mulaot ure ta mangana magit dir aring upi ia, Tamagu arama ra bala na bakut na pait ia ta dir. ²⁰ Ba ta ivut ba ta utul dital ki varurung ta ra iangigu, iau kivung maravut dital.

A tinata valavalar ure ra tultul nina pa i nur vue ra dinau

²¹ Petero i tadav ia ma i biti: Luluai, aivia ra pakana turagu na rara piragu ma ina nuk vue? A lavurua bar? ²² Iesu i biti tana: Pa iau tatike tam ba a lavurua ka; iau tatike ba a lavurua na vinun na lamlavurua. ²³ A varkurai ra bala na bakut dir vardada ma tika na king i tir kana umana tultul. ²⁴ Ba dia vura na vartir, di ben tikai tadav ia nina i ga la pa ra vinun na arip na marmar na talant.* ²⁵ Ma tago pa kana ta magit pi na bali ia me, kana luluai i kure ba da ivure, ma kana taulai bula ma ra umana natuna, ma kana magit par upi da bali ia me. ²⁶ Nam ra tultul i bura ra pia ma i va timtibum pirana, ma i biti: Luluai, una ungunng ka boko iau ma ina bali ia parika tam. ²⁷ Ma ra luluai kai nam ra tultul i mari ia ma i pala vue, ma i biti ba kana ka nam i ga la pa ia. ²⁸ Ma nam ra tultul i irop, ma i tadav tikai bula ra tultul ba i ga la pa ra

* **18:24:** A talant. i da ra mamat i tika na beg na braun rais; ba di valar ra silva ba ra goled me i da ra valavalar na mani.

mar na denaria[†] tana, ma i kinim pa ia ma i vatur ra kongkongina, ma i biti: Una bali nam u ga kail pa ia tagu. ²⁹ Ma nam ra tultul i va timtibum, ma i lul ia dari: Una ungunng ka boko iau ma ina ga bali ia tam. ³⁰ Ma i ole, ma i vana ma i varuk ia ta ra pal na banubat upi na bali vapar nam i ga la pa ia. ³¹ Ba diat ta ra umana tultul bula dia gire go di tar pait ia, i manga tabun ra bala i diat i tana, ma dia vana, dia ve kadia luluai ta nam parika di ga pait ia. ³² Kana luluai i vartuluai upi ia, ma i biti tana: U a kaina tultul, iau ga nur vue nam par u ga la pa ia tagu, tago u ga lul iau; ³³ ma dave pa u mari nam ta ra tultul da iau ga mari u? ³⁴ Ma kana luluai i kankan, ma i tul tar ia tai ra umana tena varvakadik tuk ta nam ra bung ba na bali vapar nam i ga la pa ia. ³⁵ Damana bula Tamagu arama ra bala na bakut na pait ia ta vavat ona avat par tikatikai pa ava nuk vue ara iat ta ra bala i vavat a mangamangana nirara par kai ra lavur tura i vavat.

19

Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean (Mar 10:1-12)

¹ Ma ba Iesu i tar tatike vapar go ra tinata, i vana marama Galilaia, ma i vana ta ra langun Iudaia ta ra papar a Iordan aro iat; ² ma a ngala na kor na tarai dia mur ia: ma i valagar pa diat abara.

³ Ma ta ra umana Parisaio dia tadav ia, dia valavalar ia, dia tir ia dari: I takodo bar ba ra tutana na vungue kana vavina ta ra magit par?

[†] **18:28:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure ti ka na bung.

⁴ I tatike bali diat dari: Dave, pa ava ga luk ia boko dari, ba nam i ga vaki dir, i ga vaki dir ta ra vunapaina iat dari, a tutana ma ra vavina, ⁵ ma i ga tatike: Kari go a tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki tukum pire kana vavina, ma dir parika dir tikai ka? ⁶ Pa dir a ivut mulai, dir tikai ka. Nam dir ba God i vi guve dir. galiaka ta tutana na varbaiane dir. ⁷ Dia biti tana: Dave, Moses i ga kure ba da tumu ra buk na pala varbean upi da vungue ra vavina? ⁸ I biti ta diat: Moses i ga nur vue avat ba avat a vungue kavava vaden, tago ra bala i vavat i leo, ma papa amana ra vunapaina pa di pait ia. ⁹ Iau biti ta vavat: Ona tikai i vungue kana vavina ba pa i ga po, ma i ben ta ra tikai, i po muka; ma nina i ben nam di ga vungue damana, i po bula. ¹⁰ A tarai na vartovo dia tatike tana: Ba dari ra varkurai ure ra tutana ma kana vavina, pa i manga topa ia ra varbean. ¹¹ I biti ta diat: Nam ra tinata pa i topa ra tarai par, i topa diat ika ba di tar pilak tar ia ta diat. ¹² Ta umana tarai pa i topa diat ra varbean; ta umana di ga kava diat damana papa ta ra bala i na i diat; ta ra umana, a tarai di ga pait ia ta diat; ma ta ra umana bula, diat iat dia ga pait ia ta diat mulai upi ra varkurai ra bala na bakut. Nina ba na kapupi valar pa ra magit dari, boina ba na kapupi ia.

*Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mar 10:13-16; Luk 18:15-17)*

¹³ Dia ben ra umana bul tadav ia upi na vungue ra ura limana ta diat ma na araring; ma kana tarai na vartovo dia tugal diat. ¹⁴ Iesu i biti: Avat a nur vue ra umana bul ikilik upi diat a tadav iau,

koko ava tigel bat diat: tago ra varkurai ra bala na bakut kadiat dia dari. ¹⁵ Ba i tar vung ra ura limana ta diat, i vana kan nam ra gunan.

Ra uviana na tutana
(*Mar 10:17-31; Luk 18:18-30*)

¹⁶ Io, tikai i tadav ia, i tatike: Tena Vartovo, ava bar ra bo na magit ina pait ia upi kaugu ra nilaun ba pa na mutu? ¹⁷ Ma i biti tana: Dave go u tir iau upi nam i boina? A kopono ko i boina: ba u mainge una olo ta ra nilaun, una torom ta ra lavur vartuluai. ¹⁸ Ma i tir ia ba: Nuve? Iesu i biti: Koko u vardodoko, Koko u po, Koko u long, Koko u varvai vavaongo, ¹⁹ Una ru tamam ma nam; ma: Una mari talaim da u mari mule u. ²⁰ A barmana i tatike tana: Go parika iau ga toratorom tana; ava iau iba boko upi ia? ²¹ Iesu i biti tana: Ba u mainge upi una ko kakit, una vana, una ivure kaum vurvur magit parika, ma una tabar ra lavur luveana me, ma kaum boko ra bo na vuvuvung arama ra bala na bakut; ma una mai, una mur iau. ²² Ba ra barmana i valongore go ra tinata, i tabun, tago i manga muka kana tabarikik.

²³ Iesu i biti tai kana tarai na vartovo: A dovot go iau tatike ta vavat, ba i papait na dekdek muka upi ta tika na uviana na olo ta ra varkurai ra bala na bakut. ²⁴ Iau tatike bula ta vavat: A niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra matana ingigit. ²⁵ Ba ra tarai na vartovo dia valongore, dia kaian mat i tana, dia tatike: Ba damana, ia da valaun ia? ²⁶ Iesu i bobobe diat, ma i biti: A tarai pa diat a pait valar pa ia. Ma God i pait valar pa ra lavur magit parika. ²⁷ Petero i biti tana: Ave

ga * vana kan ra vurvur magit par, ma ave mur u; ava bar boko kavevet? ²⁸ Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba di mal mule ra lavur magit parika, ma Natu i ra tutana i ki ta kana kiki na minamar, avat ava tar murmur iau, avat a ki ta ra vinun ma ra ivu kiki na king, ma avat a kure ra vinun ma a ivu vuna tarai Israel. ²⁹ Ma diat par, tikatikai, dia ga tar vana kan ra umana pal, ba ra umana tura i diat, ba ra umana tai diat, ba ra umana tama i diat, ba ra umana na i diat, ba ra umana natu i diat, ba ra gunagunan, upi ra iangigu, da tabar diat ma ra marmar tana, ma diat a kale pa ra nilaun tukum bula. ³⁰ Ma mangoro dia lua diat a kabila murmur, ma diat dia murmur diat a lua.

20

A umana tena papalum ta ra uma na vain

¹ A varkurai marama ra bala na bakut dir varogop ma tika na tena kukure pal, i irop amana ra kavunvun upi na ting pa ta umana tena papalum ta kana uma na vain. ² Ba dia tar kubu ma ta umana tena papalum ba tikatika na denaria ure tikatika na bung, i tulue diat ta kana uma na vain. ³ Ma ta ra lavuvat na pakana bung, i irop mulai, ma i gire ta umana dia turtur vakuku ka ta ra tavul a bung; ⁴ ma i tatike ta diat: Avat bula, avat a vana ta kaugu uma na vain, ma ina vapuak avat ma ra magit i topa ia. Ma dia vana. ⁵ Damana bula i pait ia ta ra keke tur, ma ta ra utul a pakana bung ta ra ravian bula. ⁶ Ta ra ilima na pakana bung ta ra ravian i irop mulai, ma i gire ta ra umana dia turtur uka, ma i biti ta diat: Dave avat

go ra bung parika, ava turtur vakuku ka ati, pa ta papalum? ⁷ Dia biti tana: Tago pa ta i ting pa avet. Ma i biti ta diat: Avat a vana bula ta kaugu uma na vain. ⁸ Ba i tar ravian, a tena kukure pal, kana ra uma na vain, i tatike ta kana tultul: Una oro pa ra lavur tena papalum, una vapuak diat; una vapuak value diat dia ga murmur, ma una vapuak vamur diat dia ga lua. ⁹ Ba nina diat di ga ting pa diat ta ra ilima na pakana bung, dia pot, dia alube pa tikatika na denaria. ¹⁰ Ba nina diat dia ga lua dia pot, dia nuk ia ba diat a alube pa ta ngala; ma pata, diat bula dia alube pa tikatikai ka ra denaria. ¹¹ Ba dia tar alube pa ia, dia tata na urur ure ra tena kukure pal, dia biti: ¹² Diat go dia tar papalum a kopono ko ra pakana bung, u tar vapuak diat da avet, ma i ga tup avet ra mamat na papalum ma ra lapap bula. ¹³ Ma i tatike tai tikai ta diat: Talaigu, vakir iau vakaina u, pa dor ga kubu laka upi tika na denaria? ¹⁴ Una vatur vake nam kaum, ma una vana; iau iat iau nuk ia ba ina vapuak diat dia ga pot mur da iu, u ga lua. ¹⁵ Pa i ko laka ba ina kure kaugu da iau mainge? U varngu vang tago iau pait ra varmari? ¹⁶ Damana diat dia ga murmur diat a lua, ma diat dia ga lua diat a murmur.

*Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mar 10:32-34; Luk 18:31-34)*

¹⁷ Ba Iesu i vanavana boko Ierusalem, i agure vaire pa kana a vinun ma a ivu bul na vartovo, ma i tatike ta diat na nga dari: ¹⁸ Ea, go da vana urama Ierusalem, ma da tul tar Natu i ra tutana tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu, ma diat a kure upi

na virua, ¹⁹ ma diat a tul tar ia tai ra umana Tematana upi diat a kulume, ma diat a virit ia, ma diat a ot ia ta ra bolo: ma ta ra vautuluna bung na laun mulai.

*A nilul kai tina i Ioanes ma Iakobo
(Mar 10:35-45)*

²⁰ Na i diat a umana natu i Sebedaio i tadav ia ma ra ura natuna, i bura rururu pirana ma i lul tika na magit i tana. ²¹ Ma Iesu i biti tana: Ava u mainge? Ma i tatike tana: Una kure ba go ra ura natugu, a ura tutana, dir a ki ta kaum kiki na minamar, tikai ta ra limam tuna, ma ta ra tikai ta ra mairam. ²² Iesu i tatike bali ia dari: Pa amutal nunure go amutal lul ia. Dave, na tale amur vang upi amur a momo ta ra la ba ina momo boko tana? Dir biti tana: Maia, na tale amir. ²³ I biti ta dir: A dovot, amur a momo boko tana; ma ba amur a ki ta ra limagu tuna, ma ta ra mairagu, vakir kaugu upi ina tul tar ia, kadiat iat Tamagu i ga vaninare upi diat. ²⁴ Ba ra vinun dia valongore, dia kankan ure ra ura barturana. ²⁵ Iesu i oro pa diat ma i biti: Ava nunure ba ra umana tena varkurai kai ra lavur Tematana dia papait na lululuai na kaia ta diat; ma kadia umana ngalangala dia kukure mat diat. ²⁶ Koko avat a damana: nina mainge upi na ngala ta vavat, nam kavava tultul uka; ²⁷ ma nina i mainge upi na lualua ta vavat, kavava vilavilau ka; ²⁸ da Natu i ra tutana pa i ga vana rikai upi da toratorom tana, upi ia iat na toratorom, ma upi na tul tar kana nilaun upi ra varkul ure ra mangoro.

*Iesu i vanana pa ra ura pula
(Mar 10:46-52; Luk 18:35-43)*

²⁹ Ba dia irop marama Ieriko, a ngala na kor na tarai dia mur ia. ³⁰ Ma ra ivu tutana dir pula dir ki ra papar a nga; ba dir valongore ba Iesu i vana alalu, dir oraoro dari: Luluai, natu i David, una mari amir. ³¹ Ma ra tarai dia tigel dir upi dir a ki mut uka; ma dir manga oraoro ko, dari: Luluai, natu i David, una mari amir. ³² Iesu i tur pit, ma i oro pa dir, ma i tatike: Ava amur mainge ba ina pait ia ta mumur? ³³ Dir tatike tana: Luluai, ba na tapala ra mata i mimir. ³⁴ Iesu i mari dir, ma i bili ra mata i dir ma dir nana vuavuai, ma dir mur ia.

21

Iesu i olo Ierusalem ma ra pite varpa

(Mar 11:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

¹ Ma ba dia maravai Ierusalem, ma dia tar vut Betpage pire ra luana na Oliva, Iesu i tulue ra ivu bul na vartovo, ² i biti ta dir dari: Amur a vana ta ra pia na pal na lua ta mumur, ma amur a tadav uka tika na as di tar veva, dir ma ra natina, amur a pala pa dir, ma amur a ben dir tadav iau. ³ Ba ta tikai i tir amur tana, amur a biti: A Luluai i mainge dir: ma na tul tar ika dir. ⁴ Io, go di tar pait ia upi na da ra tinata ra propet i ga tatike ba: ⁵ “Avat a ve natu i Sion, a vavina: Gire kaum king go i vana piram, A tena madu i ki ra as, Ma ra nat na as bula.”

⁶ A ura bul na vartovo dir vana, ma dir pait ia da nam Iesu i ga ve dir; ⁷ dir ben pa ra as, ma ra natina bula, ma dia pale kadia umana mal tana, ma Iesu i ki tana. ⁸ Mangoro ta ra kor na tarai dia pale kadia umana mal na nga, ma ta ra umana

dia mut ra turu ra umana davai ma dia vuavue na nga. ⁹ Ma ra kor na tarai dia lua tana, ma diat bula dia mur ia, dia vura oraoro dari: Osana tadav Natu i David, da pite pa go i vana rikai ma ra iang i ra Luluai; Osana urama muka. ¹⁰ Ba i tar olo Ierusalem, a tarai par ta nam ra pia na pal dia vana varpilapila ma dia vartir ba: To ia go? ¹¹ Ma ra kor na tarai dia biti: Go ra propet, Iesu marama Nasaret ta ra gunan Galilaia.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(Mar 11:15-19; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

¹² Ma Iesu i olo ra pal na vartabar kai God ma i okole vue diat par dia ivura, ma diat dia kukul ta ra pal na vartabar, ma i vue pukue vue ra lavur vuvuvung kai ra lavur tena piapie mani, ma ra umana kiki kadiat dia ivure ra umana uka; ¹³ ma i biti ta diat: Di ga tumu ia: Da vatang kaugu pal ba ra pal na niaring, ma ava tar pukue upi na da ra babang kai ra umana tena nilong. ¹⁴ Ma ra umana pula ma ra umana buka dia tadav ia ta ra pal na vartabar ma i valagar pa diat. ¹⁵ Ba ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu dia gire go ra lavur enana magit i pait ia, ma dia gire bula ra umana bul dia oraoro ta ra pal na vartabar dari: Osana tadav Natu i David, dia kankan, ¹⁶ ma dia biti tana: U valongore vang go kadia tinata? Iesu i biti ta diat: Maia, ma pa ava ga luk ia dari vang: Ta ra ngie i ra umana bul ma ra umana kuramana u tar mal ot pa ra pite varpa? ¹⁷ Ma i vana kan diat, i irop kan ra pia na pal, i vana uro Betania ma i va ie.

*Iesu i tata ure ra lovo
(Mar 11:12-14,20-24)*

¹⁸ Ta ra malana ba i talil ta ra pia na pal, i mulmulum. ¹⁹ Ma i gire ra lovo ta ra papar a nga, i tadav ia, ma pa ta vuaina tana, a mapmapina ka; ma i tatike tana: Papa gori ma tukum koko una vuai mulai. Ma nam ra lovo i maranga vuavuai. ²⁰ Ba ra tarai na vartovo dia gire, dia kaian tana, ma dia tir ia: A lovo i maranga lulut dave? ²¹ Iesu i tata bali diat dari: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba ava nurnur uka, ma pa ava nuknuk lalar mulai, pa avat a pait ika go di tar pait ia ta ra lovo, ia kaka avat a tatike bula ta go ra luana: Una tarubat, ma una bura ura na ta, ma da pait ia ka. ²² Ma ra magit par ava lul ia ta ra niaring ma ra nurnur, avat a vatur vake muka.

*Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mar 11:27-33; Luk 20:1-8)*

²³ Ba i tar olo ta ra pal na vartabar, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra tarai dia tadav ia ba i varvartovo, ma dia tir ia: U pait go ra lavur magit ta ra varkurai ava? Ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam? ²⁴ Iesu i tatike bali diat, dari: A kopono magit iau bula ina tir avat i tana, ma ona ava bali iau, ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana. ²⁵ Mamave ra baptaiso kai Ioanes? Marama ra bala na bakut, ba tai ra tarai? Dia tata irai dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na tir dat: Ona damana, dave pa ava ga nurnur tana? ²⁶ Ona dat a biti ba: Tai ra tarai, da burutue ra kor na tarai, tago diat par dia kapupi Ioanes ba ia ra propet. ²⁷ Ma dia biti tai Iesu dari: Pa ave

nunure. Ma i biti ta diat: Iau bula pa ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit tana.

A tinata valavalar ure ra ura bul

²⁸ Ava ava nuk ia: Tika na tutana, a ivu natuna, a ura tutana; ma i tadav tikai, ma i biti: Natugu, una vana ma una papalum gori ta ra uma. ²⁹ Ma i tati ke: Iau pa ina vana; ma i nukpuku namur ma i vana. ³⁰ Ma i tadav ta ra tikai, ma i tati ke damana bula tana, ma ra bul i biti: Maia, tama, ina vana; ma pata, pa i vana. ³¹ Nuve ta dir i murmur ra nuknuk i tamana? Dia biti: A luaina. Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tati ke a vavat, ba ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana igoro na vavina, diat a olo lua ta vavat ta ra varkurai kai God. ³² Tago Ioanes i tadav avat ta ra nga na mangamangana takodo, ma pa ava ga nurnur tana; a umana tena balabalaure totokom ma ra umana igoro na vavina dia ga nurnur tana, ma avat ba ava tar gire, pa ava nukpuku bula namur upi avat a nurnur tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum (a ra uma na vain)

(Mar 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ Avat a valongore tikai bula ra tinata valavalar: Tika na tena kukure pal i ga vaume ra uma na vain, ma i ga liplip bat ia, ma i ga kal ra tung na vain tana, ma i ga pait ra pal na minakila tana, ma i tul tar ia, tai ta umana tarai na vinauma, ma i vana kan nam ra gunan. ³⁴ Ba i maravai ra e na vunuai, i tulue kana umana tultul tadav ra tarai na vinauma upi na kap ra vuaina. ³⁵ A tarai na vinauma dia vatur kana umana tultul, dia kita tikai, dia doko ta ra tikai,

ma ta ra tikai bula dia tupar ia. ³⁶ Ma i tulue mule ta ra umana tultul, dia manga ta nina diat dia lua, ma dia pait ia damana bula ta diat. ³⁷ I tul vamur vue natuna tadav diat, ma i biti: Diat a ru natugu. ³⁸ A tarai na vinauma, ba dia gire natuna dia tata ivai pa dari: Go ra bul mur tana, uti dat a doka, upi dat ika, dat a tur kia la. ³⁹ Ma dia vatur ia, dia al vaire pa ia kan ra uma na vain, ma dia doka. ⁴⁰ Ona ra luluai, kana nam ra uma na vain, na pot, ava na pait ia tai nam ra tarai na vinauma? ⁴¹ Dia tatike tana: Na ubu vamarai nam ra kaina tarai, ma na tul tar ra uma na vain tai ta ra enana tarai na vinauma nina diat ba diat a tul tar tana ra vuaina ta kana e. ⁴² Iesu i tatike ta diat: Pa ava ga luk ia boko ta ra Buk Tabu dari: “Nam ra vat ba ra umana tena pait pal dia pilak vue,

Nam uka di tar pait ra ul a ngu na pal me;

Go tai ra Luluai, ma ra mata i dat i manamanane muka.”

⁴³ Go iau tatike ta vavat: Da tak vue ra varkurai kai God kan avat ma da tul tar ia tai ra tarai ba na vuai rikai ra vuaina. [⁴⁴ Nina i bura ta go ra vat na ti tagigi, ma nina ba go na bura taun ia na taimirai da ra tobon,] ⁴⁵ Ba ra umana tena tinabar ma ra umana Parisaio dia valongore kana tinata valavalar dia nunure ba i tatike ke ure diat. ⁴⁶ Ma ba dia mainge upi diat a kinim ia, dia burutue ra tarai, tago dia kapupi ia ba ia ra propet.

22

*A tinata valavalar ure ra lukara na varbean
(Luk 14:15-24)*

¹ Iesu i tur pa mule ra tinata valavalar, ma i tatike ta diat: ² A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma tika na king, i pait ra lukara na varbean kai natuna, a tutana, ³ ma i tulue kana umana tultul upi diat a agur pa diat di ga ting diat ta ra lukara na varbean, ma dia ole ra vinavana. ⁴ I tulue mule kana ta ra umana tultul dari: Avat a ve diat di ga ting diat, ba iau tar mal ot pa ra nian, iau tar doko kaugu umana bulumakau ma ra umana monoina vavaguai, ma di tar vaninare ra magit par, avat a mai tadav ra lukara na varbean. ⁵ Ma dia nur vue ke, dia vana ka, tikai tadav kana uma, ta ra tikai tadav kana kunukul; ⁶ ma ta umana dia kinim pa ra umana tultul, dia vakaina diat, ma dia doko diat. ⁷ A king i kankan tana, ma i tulue kana umana loko na tarai na vinarubu dia ubu doko vue nam ra umana tena vardodoko, ma dia tun vue kadia pia na pal. ⁸ Namur i tatike tai kana umana tultul: Di tar vaninare ra varbean ma diat nam di ga ting pa diat pa dia ga ko. ⁹ Avat a vana ta ra lavur nga varkuvo, ma diat par, ava varkuvo ma diat, avat a ting pa diat uti ta ra lukara na varbean. ¹⁰ Nam ra umana tultul dia vana ta ra lavur nga, ma dia ben varurue diat, a umana kaina ma ra umana boina, ma ra lukara na varbean i kor ma ra tarai. ¹¹ Ba ra king i ruk upi na gire ra tarai, i na tadav tika na tutana pa kana ta mal na varbean; ¹² ma i biti tana: Talaigu, dave u ga ruk uti ba pa kaum ta mal na varbean? Ma i ki mut uka. ¹³ A king i biti tai ra umana tultul: Avat a vi ra ura limana ma ra ura kakene, ma avat a vue vaba ia ta ra ngala na bobotoi: nam di tangtangi tana ma di vangvangia ra palangia tana. ¹⁴ Tago di ting pa mangoro ma

di pilak pa ra paupau ka.

A tinir ure ra totokom
(Mar 12:13-17; Luk 20:20-26)

¹⁵ A umana Parisaio dia vana irai ma dia varpit pa upi diat a vagu pa ia ta kana tinata. ¹⁶ Ma dia tulue kadia ta ra umana tarai na vartovo tadav ia ma ra umana talai Erodes ma dia biti tana: Tena vartovo, ave nunure ba u a dovot; ma kaum vartovo ta ra mangamangana kai God i dovot bula, ma pa u nuk pa ta tikai, tago a tarai dia varogop par piram. ¹⁷ Una ve avet, ava u nuk ia? I takodo ba da tul tar ra totokom tai ra Kaisar ba pata? ¹⁸ Iesu i nunure ra bala i diat i kaina, ma i biti: Avat a umana vaongo, dave ava valar iau? ¹⁹ Avat a ve tar ra pakana mani na totokom tagu. Ma dia kap tika na denaria tadav ia. ²⁰ I tir diat: A malalar i to ia tana, ma kai ia bula ra tutumu tana? ²¹ Dia biti ba: Kai ra Kaisar. Ma i biti ta diat: Avat a tul tar tai ra Kaisar ra lavur magit kai ra Kaisar ma avat a tul tar tai God bula ra magit par kai God. ²² Ba dia valongore nam dia kakaian tana, ma dia vana ka kan ia.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mar 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ Ta nam ra bung ta umana Sadukaio, diat dia pue ra nilaun mulai, dia tadav ia, dia tir ia, dari: ²⁴ Tena Vartovo, Moses i ga tatike: Ba ra tutana i mat, ma pa ta natuna, turana na ben kana vavina, ma na vangala ta umana bul upi kai turana nina i ga mat. ²⁵ A lavurua na barturana dia ga ki pire vevet; a luaina i taulai, ma i mat, ma tago pa ta natuna, turana, a vaivutuna, i ben pa kana taulai; ²⁶ ma damana bula ra vautuluna, ma i tuk

ta ra valavuruana. ²⁷ Ma ra vavina i mat mur ta diat par. ²⁸ Ta ra nilaun mulai, kai ia ta diat ra lavurua nam ra vavina? Tago diat par dia ga taulai me. ²⁹ Iesu i biti ta diat: Ava rara, tago pa ava nunure ra Buk Tabu ma ra dekdek i God bula. ³⁰ Ta ra nilaun mulai pa dia taulai, ma pa dia tulatulai ta ra tinaulai, dia vardada ka ma ra lavur angelo arama ra bala na bakut. ³¹ Ma pa ava ga luk vang boko nam God i ga tatike ta vavat ure ra nilaun mulai kai ra lavur minat, dari: ³² Iau ra God kai Abaraam, ma ra God kai Isak, ma ra God kai Iakob? God vakir a God kai ra lavur minat, kai ra lavur launa iat. ³³ Ba ra kor na tarai dia valongore go, dia manane kana vartovo.

A ngala na vartuluai

(Mar 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Ba ra umana Parisaio dia valongore ba i tar tata vamut ra umana Sadukaio, dia kor varurung. ³⁵ Ma tikai ta diat, a tena kabinana ta ra varkurai, i valar ia ma ra tinir dari: ³⁶ Tena Vartovo, nuve i ngala ta ra lavur vartuluai ta ra tinata na varkurai? ³⁷ Ma i biti tana: Una mari ra Luluai kaum God ma ra balam parika, ma ra tulungeam parika, ma ra nuknukim parika. ³⁸ Go ia ra ngala, ma go ia ra luaina vartuluai. ³⁹ Ma go tikai bula dir vardada me: Una mari talaim da u mari mule u. ⁴⁰ A tinata na varkurai par ma ra lavur vartovo kai ra umana propet i vuna ta go ra ivu vartuluai.

A tinir ure Kristo

(Mar 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹ Io, ba ra lavur Parisaio dia ki varurung dari, Iesu i tir diat: ⁴² Ava ava nuk ia ure ra Kristo? Ba natu ia? Dia tatike tana: Natu i David. ⁴³ I biti

ta diat: Ba damana, dave David i vatang ia ta ra Tulungen ba Luluai? Tago i biti:

⁴⁴ “A Luluai i tatike tai kaugu Luluai,

Una ki ta ra limagu tuna,

Tuk ta nam ra bung ba ina vung vaba kaum lavur ebar ta ra vavai na kakim.”

⁴⁵ Ona David i vatang ia Luluai, dir tamana dave?

⁴⁶ Ma pa ta i nunure ta pakana tinata ba na bali ia me: ma papa ta nam ra bung, pa ta i tadav ia mulai ma ra tinir.

23

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu

(Mar 12:38-39; Luk 11:43,46; 20:45-46)

¹ Iesu i tatike tadav ra kor na tarai ma tadav kana tarai na vartovo bula, dari: ² A lavur tena tutumu ma ra lavur Parisaio dia ki ta ra kiki kai Moses; ³ a magit par dia tulue avat i tana, avat a pait ia, ma avat a torom tana; ma koko avat a murmur kadia mangamangana tago dia tatike ke ma pa dia pait ia. ⁴ Dia vi ra lavur kinakap dia mamat ma i tup diat dia kakap, ma dia puak tar ia ta ra ul a vara i ra tarai, ma diat pa diat a maravut ma ta kopono kaka na lima i diat ika. ⁵ Kadia papalum par dia pait ia upi ra tarai diat a gire diat; dia pait vatababa pa kadia mapina buk na kodakodop, dia pait vangala pa ra umana ngu u kadia mal, ⁶ dia mainge ra kiki na luluai ta ra lavur lukara ma ra umana kiki na lua ta ra lavur pal na lotu, ⁷ ma ra oro varvagai ta ra lavur tavul a bung, ma ba ra tarai diat a vatang diat ma ra tena vartovo. ⁸ Ma koko da vatang avat ma ra tena vartovo, tago a kopono ko kavava tena vartovo,

ma avat, ava barturana par. ⁹ Ma koko ava vatang ta tutana ra pia ba tama i vavat, tago a kopono ko tama i vavat, nam arama ra bala na bakut; ¹⁰ ma koko da vatang avat ma ra luluai, tago a kopono ko kavava Luluai, nina Kristo. ¹¹ Ma nam i ngala ta vavat, kavava tultul uka. ¹² Ma nam i vangala pa mule, da vaikilik pa ia; ma nina i vaikilik pa mule, da vangala pa ia.

Iesu i tata kaina ure kadia mangamangana vavaongo

(Mar 12:40; Luk 11:39-42,44,52; 20:47)

¹³ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava banubat vue ra tarai ta ra varkurai marama ra bala na bakut; avat pa ava olo tana, ma pa ava nur tar diat dia ling na ruk upi diat a ruk muka.

¹⁴ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava en vue ra kubakuba i ra umana ua na vavina, ma ava pait ra umana lolovina niaring upi ava malamala tena takodo. Kari na manga ngala ra varvakadik pire vavat.

¹⁵ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava valivute ra ta ma ra rakarakan a gunagunan upi avat a vo pa ta tikai ba na ki maravut avat; ma ba i tar ongo, ava tar pukue pa ia pi na manga natu i geena ta vavat.

¹⁶ Na kaina ta vavat, avat a umana pula na raprap, tago ava tatike: Ba tikai i vavalima ta ra goled ta ra pal na vartabar, i dekdek muka nam. ¹⁷ Avat a umana lunga, ava pula; nuve i ngala ta dir, a goled ba ra pal na vartabar,

nina i tar vagomgom ra goled? ¹⁸ Ava biti bula: Ba tikai i vavalima ta ra uguugu na vartabar, a magit vakuku nam, ma ba tikai i vavalima ta ra vartabar i ki tana, i dekdek muka nam. ¹⁹ A umana pula, nuve i ngala? A vartabar ba ra uguugu na vartabar, nina i vagomgom ra vartabar? ²⁰ Nina i vavalima ta ra uguugu na vartabar, i vavalima bula ta nam parika i ki tana. ²¹ Ma nina i vavalima ta ra pal na vartabar, i vavalima bula tai nina i.kiki tana. ²² Ma nina i vavalima ta ra bala na bakut, i vavalima bula ta ra kiki kai God, ma i vavalima bula tai nina i ki tana.

²³ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio a umana vaongo: tago ava tul tar tikatika na pakana ta ra vinvinun na mint, ma ra dil, ma ra kumin,* ma pa ava pait ra lavur magit i ngala ta ni diat ta ra tinata na varkurai, a mangamangana takodo, a varmari, ma ra nurnur; i boina ba ava tar pait go diat, ma koko avat a pait lake bula nam diat. ²⁴ Avat a umana pula na raprap, ava turube vue ra namu, ma ava konom pa ra kamel.

²⁵ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava dur ra muru na la ma ra muru na kadui bula, ma ra bala i dir boko i buka ma ra varvaur, ma ra kaina mamainga. ²⁶ U a pula na Parisaio, una dur value ra bala na la ma ra bala na kadui, upi na gomgom bula ra muru i dir.

²⁷ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava

* **23:23:** A mint, a dil ma a kumin, a umana igir nina di nangnangine.

vardada ma ra umana babang di tar kola, di gire ra muru i diat i boina, ma ra bala i diat i buka ma ra ur na minat ma ra lavur dur. ²⁸ Damana bula avat, a tarai dia gire ra paka i vavat da ra umana tena takodo, ma ra bala i vavat boko i buka ma ra vaongo ma ra varpam.

Iesu i tata kapa ure ra balbali
(Luk 11:47-51)

²⁹ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava pait ra umana babang kai ra lavur propet, ma ava mar ra lavur tung na minat kai ra umana tena takodo, ³⁰ ma ava tatike: Gala ave ga laun amana ta ra kilala kai ra umana tama i vevet, gala pa ave ga maravut diat ta ra gapu i ra lavur propet. ³¹ Dari ava varvai ta vavat mulai, ba avat a umana natu i diat dia ga doko ra umana propet. ³² Avat a vabuka muka ra valavalar kai ra umana tama i vavat. ³³ Avat a umana vui, avat a umana natu i ra vui, avat a laun dave ta ra varkurai geena? ³⁴ Go iau tulue ra umana propet tadav avat ma ra umana tena kabinana, ma ra umana tena tutumu; avat a doko ta umana, ma avat a ot ta ra umana ta ra bolo, ma ta ra umana bula avat a virit diat ta ra umana pal na lotu, ma avat a korot diat kan ra lavur pia na pal vanavana; ³⁵ upi na ki ta vavat a gapu i ra lavur tena takodo par nina i ga talingir ta ra rakarakan a gunagunan, di ga tur pa ia ma ra gapu i Abel a tena takodo, tuk tar ta ra gapu i Sakarias natu i Barakias, nina ava ga doka livuan ta ra pal tabu ma ra uguugu na vatabar. ³⁶ A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra magit parika na ki ta go ra taun tarai.

*Iesu i mari Ierusalem
(Luk 13:34-35)*

³⁷ Ierusalem, Ierusalem, u, u ga doko ra umana propet, u, u ga tupar diat, di ga tulue diat tadav u! Aivia ra bung iau ga mainge upi ina agure varurue ra lavur natnatina da ra kakaruk i agure varurue ra lavur natnatina ta ra vavai na bebeana, ma ava ol ika! ³⁸ Kavava pal na lingling ika. ³⁹ Tago iau tatike ta vavat: Pa avat a gire mule iau papa gori ma tuk tar ta ra bung ba avat a biti tana: I ti doan nam i pot ma ra iang i ra Luluai.

24

*Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mar 13:1-2; Luk 21:5-6)*

¹ Iesu i irop kan ra pal na vartabar, ma i vana ta kana nga, ma kana tarai na vartovo dia tadav ia upi diat a ve tar ra palpal na vartabar tana. ² Ma i biti ta diat: Avat a gire go ra lavur magit, a dovot go iau ve avat, pa ta vat dir a va vartaun tana, da re vapar vue.

*A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mar 13:3-13; Luk 21:7-19)*

³ Ba i kiki ta ra luana na Oliva, a tarai na vartovo dia tadav varkolona, dia tatike: Una ve avet ba vingaia go ra lavur magit diat a vana rikai? Ma ava ra vakilang ure kaum vinavana mulai uti, ma ure ra mutuai ra rakarakan a gunagunan? ⁴ Ma Iesu i tatike bali diat dari. Avat a varbalaurai, kan ta tikai na varara avat. ⁵ Tago mangoro diat a vana rikai ma ra iangigu, diat a tatike dari: Iau ra Kristo, ma diat a varara ta mangoro. ⁶ Ma avat a valongore boko ure ra umana vinarubu ma ra

tinata na vinarubu, ma koko avat a ngarao tana, tago i topa ia dari: ma ra mutuaina pata boko. ⁷ Tago tika na vuna gunan na tut ure ta ra vuna gunan, ma tika na varkurai ure ta ra varkurai; ma ra umana mulmulum, ma ra umana guria ta ra gunagunan. ⁸ Da tur pa ra kinadik ma go ra lavur magit. ⁹ Diat a tul tar avat upi ra kinadik, ma diat a doko avat, ma ra lavur vuna tarai diat a milmilikuane avat ta ra iangigu. ¹⁰ Ma mangoro diat a tutukai ma diat a tul vargiliiane tar diat, ma diat a milmilikuane vargiliiane diat. ¹¹ Ma mangoro na propet vavaongo diat a vana rikai, ma diat a varara ta mengoro. ¹² Ma tago ra lavur varpam na peal, a varmari kai ta mangoro na madoldol mulai. ¹³ Ma nina i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da ga valaun ia. ¹⁴ Ma da varve go ra bo na varvai ta ra rakarakan a gunagunan mutu upi ra vakilang tadav ra lavur vuna tarai, ma ra mutuaina na pot muka.

A magit i milmilikuan

(Mar 13:14-23; Luk 21:20-24)

¹⁵ Ba va gire ra magit i milmilikuan kai ra kamara i tur ta ra pal tabu, nina Daniel ra propet i ga varvai lua tana (nina i luluk, boina ba na matoto), ¹⁶ boina ba diat dia ki Iudaia diat a lop urama ra lualuana; ¹⁷ ma nina i ki ra ul a pal, koko na irop upi ta vurvur magit i va na pal; ¹⁸ ma nina i ki ra uma, koko na talil upi kana olovoi. ¹⁹ Na kaina ta diat dia kap bala, ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra e. ²⁰ A vat a araring upi koko avat a lop ta ra kilala na mudian, ma koko ta ra Bung Sabat; ²¹ tago na tup ia ra kinadik,

pa ta i vardada me papa amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan ma tuk ta ra bung gori, ma namur bula pata. ²² Gala pa da vaikilik pa nam ra kilala, gala pa ta muka na laun; ia kaka da ga vaikilik pa ia upi diat di ga pilak pa diat. ²³ Io, ba ta tikai i tatike.ta vavat ba; Go ra Kristo, ba: Nam, koko ava kapupi ia, ²⁴ Tago ra umana Kristo vavaongo, ma ra umana propet vavaongo diat a tur rikai, ma diat a ve tar ra umana ngala na vakilang ma ra umana dekdek upi da varara ta mangoro, ma da valavalar diat bula di ga pilak pa diat. ²⁵ Go iau tar varve value avat. ²⁶ Ba dia tatike ta vavat ba i ki ra pupui, koko avat a kapupi ia. ²⁷ A meme i pala ia ta ra matana taubar ma diat aro ra matana labur dia gire; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana. ²⁸ A lavur kotkot dia vut varurung ta nam ra gunan a minat i va tana.

Natu i ra tutana na pot
(*Mar 13:24-27; Luk 21:25-28*)

²⁹ Ma ba i tar par ra kinadik ta nam ra umana bung, a matana keake na bobotoi, a gai pa na pupua, a lavur tagul diat a burabura marama ra bakut, ma ra lavur dekdek ta ra bakut na dadadar; ³⁰ ma namur na vana rikai ra vakilang i Natu i ra tutana ta ra bakut, ma na tabun tuna ra bala i diat ra lavur vuna tarai par ra pia ma diat a gire Natu i ra tutana na vana rikai ta ra lavur bakut, ma ra dekdek ma ra ngala na minamar. ³¹ Ma na tulue kana umana angelo, ma ra tavur na tangi mat, ma diat a agure varurue diat i ga pilak pa diat ta ra ivat na matana vuvu, maro ta tikai na ngu na bakut ma tuk tai ta ra tikai.

*A vartovo valavalar kai ra lovo
(Mar 13:28-31; Luk 21:29-33)*

³² Avat a valongore ra vartovo valavalar kai ra lovo; ba ra ingaingarina i papait na gol, ma i mapmapina nagam, ava nunure ba ra e na malamalapang i maravai; ³³ damana bula ba ava gire go ra lavur magit avat a nunure ba i maravai, i tur ta ra umana mataniolo. ³⁴ A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra taun tarai pa na ga panie boko tuk ta nam ba di pait ot pa go ra lavur magit parika. ³⁵ A lavur bakut ma ra rakarakan a gunagunan na panie, ma kaugu lavur tinata pa na panie muka.

*Pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung
(Mar 13:32-37; Luk 17:26-30,34-36)*

³⁶ Pa ta i nunure nam ra bung ba nam ra pakana bung, a lavur angelo ra bala na bakut pata, ma Natuna pata, ia kaka Tama. ³⁷ A vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana na vardada ma ra kilala i Noa. ³⁸ Ta nam ra kilala ba pata boko ra lovon ta, dia iaian, dia momamomo, dia varvarbean, ma dia tulatulai ta ra varbean, tuk ta nam ra bung ba Noa i koa ta ra parau ta tana. ³⁹ Ma dia ngulngul tuk ta ra bung nam ba ra lovon ta i vana rikai muka ma i kap vue diat mutu; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana. ⁴⁰ Ta nam ra kilala a ivu tutana dir a ki ra pui, da vatur vake tikai, ma da nur vue ta ra tikai, ⁴¹ a ivu vavina dir a udu kon ma ra uduudu ta, da vatur vake tikai ma ta ra tikai da nur vue. ⁴² Avat a varbalaurai, tago pa ava nunure ra bung ba kavava Luluai na pot i tana. ⁴³ Ava nunure go, gala ra luluai na pal i ga tar nunure ra pakana marum ba ra tena nilong

na vut i tana gala na babalaurai, pa na nur vue ra kubana upi da lobong ia. ⁴⁴ Damana bula avat a vaninara, tago Natu i ra tutana na vana rikai ta ra pakana bung ba pa ava nuk pa ia tana.

*A dovot na tultul ma nam pa i dovot
(Luk 12:41-48)*

⁴⁵ Ia ra tultul i dovot ma i kabinana bula, kana luluai i tar tul tar ia upi na kure ra kubana ma na tibatibe diat i tana ma ra adia magit ta ra kilalana? ⁴⁶ Nam ra tultul i ti doan ba kana luluai i pot babare ba i papait ia damana. ⁴⁷ A dovot go iau tatike ta vavat, na tul tar ia pi na kure kana tabarikik parika. ⁴⁸ Gala nam ra tultul i nuk ia ta ra balana dari: Kaugu luluai na vavuan; ⁴⁹ ma i kitakita ra umana tultul, ma i iaian, ma i momamomo varurung ma ra umana tena nimomo; ⁵⁰ a luluai kai nam ra tultul na pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia tana, ma ta ra pakana bung ba pa i nunure, ⁵¹ ma na kutu varbaiane ma na tul tar ia upi kana tiniba varurung ma ra lavur tena lotu vavaongo; da tangtangi ma da vangvangia ra palangia tana.

25

A tinata valavalar ure ra vinun na inip na vavina

¹ Ta nam ra bung, a varkurai marama ra bala na bakut na vardada ma ra vinun na inip na vavina, dia vatur kadia umana lamp, ma dia vana, dia totongo upi ra tulai kalama. ² A ilima ta diat dia lunga, ma ta ra ilima dia kabinana. ³ Tago diat dia lunga, ba dia kap kadia umana lamp, pa dia kap

bula ta dangi; ⁴ diat dia kabinana dia kap kadia umana lamp ma ra dangi bula ta kadia umana la. ⁵ Ba ra taulai kalama i vavuan dia mata vava, ma dia diop par. ⁶ Ma ta ra mutumut na marum di oraoro dari: Arua, a taulai kalama go kari! Avat a mai, avat a barat ia. ⁷ A umana inip na vavina par dia tut, ma dia mal kadia umana lamp. ⁸ A umana lunga dia biti tai ra umana kabinana: Avat a tabar avet ma ta ik a dangi, tago kaveve umana lamp dia to na, mat. ⁹ A umana kabinana dia biti: Pata, kan pa na topa dat parika, avat a vana tadav diat dia ivura, avat a kukul pa kavavat. ¹⁰ Ba dia vana upi diat a kukul, a taulai kalama i pot ma diat dia tar vaninara dia olo me ta ra lukara na varbean; ma di banubat ra matakilalat. ¹¹ Ta ra ilima na inip na vavina dia pot mur, ma dia biti dari: Luluai, Luluai, una papa are avet. ¹² Ma i tatike ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat ba pa iau nunure avat. ¹³ Io, avat a varbalaurai, tago pa ava nunure ra bung ba ra pakana bung.

*A tinata valavalar ure ra utul a tultul
(Luk 19:11-27)*

¹⁴ Dir vardada bula ma ra tutana ba na vana ta ra gunan vailik, ma i oro pa kana lavur tultul, ma i vaba kana lavur tabarikik ta diat. ¹⁵ I vaba ra ilima na talant tai tikai, ma ra ivut tai ta ra tikai, ma ra kopono tai ta ra tikai bula; tadav dital tikatikai vardada ma kadital kabinana; ma i vana ta kana vinavana. ¹⁶ Nam i tar vatur vake ra ilima na talant i vana lulut, ma i kukul me, ma i pie pa bula ta ra ilima. ¹⁷ Damana bula nam i tar vatur vake ra ivut, i pie pa bula ta ra ivut. ¹⁸ Ma nam i tar vatur vake ra kopono ko, i vana, ma i kal

ra tung, ma i punang ive tana ra mani kai kana luluai. ¹⁹ Ba ra luluai kai nam ra umana tultul i tar vavuan. i pot ma i tir diat. ²⁰ Ma nam i ga vatur vake ra ilima na talant i vana tadav ia, ma i kap guve ma ta ra ilima na talant bula, ma i tatike: Luluai, u ga vaba ra ilima na talant tagu, go iau tar pie pa ta ra ilima bula. ²¹ Kana luluai i tatike tana: I boina muka, u a dovotina, u a bo na tultul; u tar dovot ta go ra paupau magit, ina tul tar iu ba una kure ta mangoro; una olo ta ra gugu kai kaum luluai. ²² Ma nam i ga vatur vake ra ivu talant i vana tadav ia ma i biti: Luluai, u ga vaba ra ivu talant tagu, go iau tar pie pa ta ivut bula. ²³ Kana luluai i biti tana: I boina muka, u a dovotina, u a bo na tultul; u tar dovot ta go ra paupau magit, ina tul tar iu ba una kure ta mangoro; una olo ta ra gugu kai kaum luluai. ²⁴ Ma nam i ga vatur vake ra kopono talant i vana tadav ia ma i biti: Luluai, iau tar nunure u ba u a tena langodo; u ingate nam pa u ga vaume, ma u varurue nam pa u ga imire; ²⁵ ma iau ga burut, iau ga vana, iau ga punang ive kaum talant ra pia; go, kaum muka mulai. ²⁶ Kana luluai i biti tana: U a kaina tultul, u a tabauma, u tar nunure ba iau ingate nam ba pa iau ga vaume, ma iau varurue nam pa iau ga imire; ²⁷ dave pa u ga tul tar kaugu mani ta diat dia piapie mani, upi ba iau pot ina alube pa kaugu, ma ra vavatur bula tana. ²⁸ Avat a tak vue ra talant kan go, ma avat a tul tar ia tai nam kana ra vinun na talant. ²⁹ Tago nina ba i vuvuvung, da tabar mule upi na vung ta ngala, ma nina ba pa i vuvuvung, da tak vue kana ikilik kan ia. ³⁰ Ma avat a vue vaba go ra tultul na niiba ta ra bobotoi;

da tangtangi, ma da vangvangia ra palangia tana.

A mutuaina varkurai

³¹ Ba Natu i ra tutana na pot ma kana minamar, diat ma kana lavur angelo, na ki ta kana kiki na minamar; ³² ma ra lavur vuna tarai ta ra rakarakan a gunagunan diat a kor varurung ta ra matana; ma na tibe varbaiane diat, da ra tena balabalaure sip i tibe varbaiane ra lavur sip kan ra lavur me; ³³ ma na vaki ra lavur sip ta ra limana tuna, ma ra lavur me ta ra mairana. ³⁴ Ma ra king na biti ta diat ta ra limana tuna: Avat a mai, Tamagu i ga vadoane avat, avat a kale pa ra varkurai di ga vaninare amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan upi kavavat; ³⁵ tago iau ga mulmulum ma ava ga tabar iau; iau ga mar, ma ava ga vamomo iau; iau ga vaira, ma ava ga ben varuk iau; ³⁶ pa kaugu ta mal, ma ava ga vamong iau; iau ga ki ra pal na banubat, ma ava ga tadav iau tana. ³⁷ Ma ra umana tena takodo diat a tir ia: Luluai, vingaia ave ga gire u ba u mulmulum ma ave ga tabar u, ba u ga mar, ma ave ga vamomo u? ³⁸ Vingaia u ga vaira ma ave ga ben varuk u, ba pa kaum ta mal, ma ave ga vamong u? ³⁹ Vingaia ave ga gire u, u mait, ba u ki ta ra pal na banubat, ma ave ga tadav u? ⁴⁰ Ma ra king na biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat, ba ava ga pait ia tai ta tikai ta go diat a lavur turagu, ta nina bar i ikikilik ta diat, ava ga pait ia tagu. ⁴¹ Ma na biti ta diat ta ra mairana: Avat a lavur bilak avat a vana kan iau ura ta ra iap ba pa da pun ia, nam di ga mal pa ia upi Satan ma kana lavur angelo; ⁴² tago iau ga mulmulum, ma pa ava

ga tabar iau; iau ga mar ma pa ava ga vamomo iau; ⁴³ iau ga vaira, ma pa ava ga ben varuk iau; pa kaugu ta mal, ma pa ava ga vamong iau; iau ga mait, ma iau ki ta ra pal na banubat, ma pa ava ga laume iau. ⁴⁴ Ma diat bula diat a tir ia: Luluai, vingaia ave ga gire u ba u mulmulum, ba u mar, ba u vaira, ba pa kaum ta mal, ba u mait, ba u ki ta ra pal na banubat, ma pa ave ga torom maravut u tana? ⁴⁵ Ma na biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Tago pa ava ga pait ia tai ta tikai ta go ra umana ikikilik, pa ava ga pait ia tagu. ⁴⁶ Ma diat go diat a vana ta ra balbali ba pa na mutu; ma ra lavur tena takodo diat a vana ta ra nilaun ba pa na mutu.

26

*Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mar 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)*

¹ Ba Iesu i tar tatike vue go ra lavur tinata i biti tai kana tarai na vartovo: ² ava nunure ba i tar par a ura bung da tur pa ra lukara na bolo lake, ma da tul tar Natu i ra tutana upi da ot ia ta ra bolo. ³ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala ma ra lavur patuana kai ra tarai dia ki varurung ta ra balana gunan kai ra tena tinabar i lualua, a iangina Kaiapas; ⁴ ma dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu, ma da doka. ⁵ Dia biti ba: Koko ta ra lukara, kan ra tarai diat a urung.

*Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mar 14:3-9; Ioa 12:1-8)*

⁶ Ba Iesu i ki Betania, ta ra kuba i Simon ra vukavuka, ⁷ tika na vavina i tadav ia ma ra pal

a tava na varku i ngatngat muka, ma i lingire ta ra uluna ba i kiki ta ra nian. ⁸ Ba ra tarai na vartovo dia gire, dia kankan, dia vartir ba: Di vole go upi ra ava? ⁹ Ta ra ava pa di ga ivure go upi ta ngala na mani, upi da tabar ra lavur luveana me? ¹⁰ Iesu i nunure, ma i biti ta diat: Dave ava anan ta go ra vavina? A bo na magit i tar pait ia tagu. ¹¹ A lavur luveana diat a ki vataikai pire vavat, ma iau pa ina ki vataikai pire vavat. ¹² Go i tar lingire go ra varku ta ra pakagu upi na vaninare iau upi ra pupunang. ¹³ A dovot go iau tatike ta vavat: A gunagunan par ta ra rakarakan a gunagunan ba da pait go ra bo na varvai tana, da varveai bula tana ta ra magit go ra vavina i tar pait ia upi na tur na aim.

*Iudas i mulaot upi na Vagu Pa Iesu
(Mar 14:10-11; Luk 22:3-6)*

¹⁴ Tikai ta diat ra vinun ma a ivut, a iangina Iudas Iskariot, i vana tadav ra umana tena tin-abar ngalangala, ¹⁵ ma i biti: Ba ina vagu tar ia ta vavat, ava avat a vapuak iau me? Ma dia valar tar ra utul a vinun na pakana silva. ¹⁶ Ma papa ta nam ra bung i kiki pa ia upi na vagu tar ia ta diat.

*Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra
magit na bolo lake
(Mar 14:12-21; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)*

¹⁷ Ta ra luaina bung ta ra e na gem ba pa i leven, a tarai na vartovo dia tadav Iesu, dia tir ia dari: U mainge ba avet a mal pa ra am magit na bolo lake ave? ¹⁸ I biti: Avat a vana ta ra pia na pal, ma avat a biti tai nam ra tutana nina ba avat a varkuvo me, dari: A Tena Vartovo i biti:

Kaugu bung i maravai ka; avet ma kaugu tarai na vartovo avet a ian ra bolo lake ta ra kubam. ¹⁹ A tarai na vartovo dia mur nam ra tinata kai Iesu, ma dia vaninare ra bolo lake. ²⁰ Ma ta ra ravian diat ma kana a vinun ma a ivu tarai na vartovo dia kiki ta ra nian; ²¹ ba dia iaian boko, i biti: A dovot go iau tatike ta vavat, ba tikai ta vavat na vagu tar iau. ²² Ma i manga tabun ra bala i diat i tana, ma diat par tikatikai dia tir ia dari: Luluai, iau laka? ²³ Ma i biti ta diat: Nina ba amir, amir a tatak varurung ta ra la, na vagu tar iau. ²⁴ Natu i ra tutana na virua da di ga tumu value ure; ma na kaina nam ra tutana i vagu tar Natu i ra tutana; gala na boina ta nam ra tutana gala pa di ga kava. ²⁵ Iudas, nina ba na vagu tar ia, i tir ia ba: Tena Vartovo, iau laka? Ma i biti tana: Io, u iat, u ti tatike muka.

A nian kai ra Luluai

(Mar 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

²⁶ Ba dia iaian boko, Iesu i vatur ra gem, i lotu pa ure, ma i tabik ia, ma i tabar ra tarai na vartovo me, ma i biti: Go a pakagu, avat a vatur pa ia ma avat a en ia. ²⁷ Ma i vatur ra la, ma i pite varpa ure ma i tul tar ia ta diat, i biti: Avat a momo par tana; ²⁸ go a gapugu kai ra kalamana kunubu nina i talingir upi ra mangoro, upi na re vue ra lavur varpam. ²⁹ Iau tatike ta vavat, ba pa ina momo mulai ta ra vuai na vain papa gori ma tuk tar ta ra bung ba dat a mome ra kalamana ta ra varkurai kai Tamagu.

³⁰ Ba di tar kaile vue ra kakailai, dia vana irai ta ra luana na Oliva.

*Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue
(Mar 14:27-31; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)*

³¹ Ma Iesu i biti ta diat: Go ra marum avat par avat a tabunuane iau boko, tago di ga tumu ia dari: Ina kita ra tena balabalaure sip, ma ra kikil na sip diat a varbaiai vurvurbit. ³² Ba di tar vatut mule iau, ina lua ta vavat urama Galilaia. ³³ Petero i biti tana: Ba diat par diat a tabunuane u, iau pata muka. ³⁴ Iesu i biti tana: A dovot go iau tatike tam, ba go ra marum, ona ra loko pa i riki boko, una vautul a pue vue iau. ³⁵ Petero i biti tana: Ba dor par dor a virua, pa ina pue vue u. A tarai na vartovo par dia biti bula damana.

*Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mar 14:32-42; Luk 22:39-46)*

³⁶ Iesu ma diat dia vut ta ra pakana pia a iangina Getsemane, ma i biti tai kana tarai na vartovo: Avat a ki ati ma iau ubara, ina araring. ³⁷ Ma i agure Petero ma ra ura natu i Sebedαιο, ma i vura na tabun ra balana ma i ururian muka. ³⁸ Ma i biti ta dital: A tulungeagu i tabun muka da na mat, amutal a ki ati, amutal a mono maravut iau. ³⁹ Ma i vana na lua ra ik, i bura timtibum, ma i araring dari: Tamagu, ba i topa ia, da tak vue go ra la kan iau; ma koko da pait nam iau mainge, nam muka ba u iat u mainge. ⁴⁰ Ma i talil tadav ra utul a bul na vartovo, i babare dital, dital va mat, ma i tir Petero: Na tup amutal laka ma amutal a mono maravut iau a kopono ko ra pakana bung? ⁴¹ Amutal a mono, ma amutal a araring kan da valam pa amutal; a tulungen iat i ongo, ma ra palapaka i bilua. ⁴² Ma i vaurua ma ra vinavana kan dital, ma i araring dari: Tamagu,

ona i dekdek upi da tak vue go kan iau, ma ba i topa ia ba ina mome ke, boina da pait nam u mainge. ⁴³ I talil mulai i babare dital, dital va mat mulai, tago dital mata vava. ⁴⁴ Ma i vana mulai kan dital, i vana, ma i vautul a araring, ma i vatang mule nam ra tinata i ga tatike lua. ⁴⁵ Ma i vana mulai tadav ra utul a bul na vartovo, ma i biti ta dital: Amutal a va mat muka, amutal a ngo pa, i maravai ra pakana bung upi da vagu tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra umana tena varpiam. ⁴⁶ Amutal a tut, dat a vana, i maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu

(Mar 14:43-50; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

⁴⁷ Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat ma ra kor na tarai, dia kapkap ra umana pakat ma ra umana ram tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra tarai. ⁴⁸ Nam i vagu tar ia i ga ve tar kana ta vakilang ta diat dari: Nina ba iau galum ia, ia muka nam, avat a kinim ia. ⁴⁹ Ma i tadav muka Iesu, ma i tata pa ia dari: Tatabai, Tena Vartovo! ma i galum ia. ⁵⁰ Iesu i biti tana: Talaigu, una pait muka nam u ti vana uti upi ia. Ma dia tadav ia, dia kinim pa ia ma dia vatur ia. ⁵¹ Tikai ta diat dia varagur ma Iesu i kodo ra limana, ma i ele pa kana pakat, ma i kita kutu vue ra talinga i ra tultul kai ra tena tinabar i lualua. ⁵² Iesu i biti tana: Una vung mule kaum pakat ta kana vuvuvung, tago diat par dia papakat, diat a virua ma ra pakat. ⁵³ U nuk ia vang i dekdek piragu upi ina lul Tamagu, ma go ko na tulue ra vinun ma a ivu loko na angelo piragu? ⁵⁴ Gala damana,

da pait ot pa davatane ra umana tinata ta ra Buk Tabu nina i biti ba i mamat ba na dari? ⁵⁵ Ta nam ra pakana bung Iesu i tatike tai ra kor na tarai dari: Ava tar vut vang upi avat a kinim iau ma ava kapkap ra umana pakat ma ra umana ram da ava vana upi ra tena nilong? Ma ra bungbung parika iau ga kiki ta ra pal na vartabar, iau vartovo, ma pa ava ga kinim iau. ⁵⁶ Da pait vapar go upi na ot ra lavur tutumu kai ra umana propet. Ma ra tarai na vartovo. par dia vana kan ia, dia lop.

*Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mar 14:53-65; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)*

⁵⁷ Diat dia tar kinim pa Iesu, dia ben ia ta ra kuba i Kaiapas ra tena tinabar i lualua, nam ra lavur tena tutumu ma ra lavur patuana dia kivung tana. ⁵⁸ Petero i murmur mara iat, tuk ta ra bala na gunan kai ra tena tinabar i lualua, ma i olo tana, ma dia kiki ma ra umana tultul upi na gire ba ava da pait ia tana. ⁵⁹ A umana tena tinabar ngalangala ma diat par ta ra kivung, dia nuknuk upi ta varveai vavaongo ure Iesu, upi da doka; ⁶⁰ ma pata; ma a dovotina, mangoro na tena varveai vavaongo dia vana rikai. A ivut dir ga mur, ⁶¹ dir biti: Go ra tutana i ga biti dari: Ina re vue go ra pal na vartabar kai God. ma ina pait mule tai ta utul a bung. ⁶² Ma ra tena tinabar i lualua i tur ma i tatike tana: Pa una tata laka? Ava go dia varvai tana ure u? ⁶³ Ma Iesu i ki mut uka. A tena tinabar i lualua i tatike tana: Iau vavalima pa iu tai ra God i laun, ba una varve avet ba u ra Kristo, Natu i God, ba pata? ⁶⁴ Iesu i biti tana: Maia, damana u tar tatike, ma go iau tatike tam:

Papa gori avat a gire Natu i ra tutana i kiki ta ra lime tuna ra ongor ma na vut ta ra lavur bakut. ⁶⁵ Ma ra tena tinabar i lualua i rada kana umana mal, ma i tatike: Go i tar vul God; ta ra ava dat a nuk upi ta ra umana mulai upi diat a varveai tana? Go da tar valongore ra varvul; ⁶⁶ ava ava nuk ia? Ma dia bali ia dari: I topa ia ba na virua. ⁶⁷ Ma dia gami ra matana, ma dia tibul ia; ma ta umana dia par ia ma ra lapar a lima i diat, ⁶⁸ ma dia biti: U Kristo, una varvai na propet ta vevet ba, to ia i tar par iu?

Petero i pue vue Iesu

(Mar 14:66-72; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Ma Petero i ki boko ra balana gunan, ma ra vavina i tadav ia, i tatike: U bula amur ma Iesu a te Galilaia. ⁷⁰ Ma i varpuai ta ra mata i diat par, i biti: pa iau nunure kaum tinata. ⁷¹ Ba i tar irop ta ra mata palpal, ta ra tika na vavina i gire, ma i tatike ta diat dia tur abara: Go ra tutana bula dir ma Iesu ra te Nasaret. ⁷² Ma i varpuai mulai, ma i vavalima tana, i biti: Pa iau nunure go ra tutana. ⁷³ Ma ra ik boko, diat dia turtur abara dia tadav Petero, dia tatike tana: A dovotina, u bula avat, tago ave nunure ilam u ta kaum tinata. ⁷⁴ Ma i tata kakaina, ma i vavalima, i biti: Pa iau nunure nam ra tutana. Ma ra loko i riki muka. ⁷⁵ Ma Petero i nuk pa ra tinata kai Iesu dari: Ba ra loko pa i riki boko, una vautul a pue vue iau. Ma i irop, ma i tangi mat.

27

Di ben pa Iesu ina di tul tar ia tal Pilato (Mar 15:1; Luk 23:1-2; Ioa 18:28-32)

¹ Ba i tar malana, a umana tena tinabar ngalangala par, ma ra lavur patuana kai ra tarai dia tatata guvai ure Iesu upi da doka; ² dia vi ia, dia ben vaboloa ma dia tul tar ia tai Pilato ra tena varkurai na gunan.

Iudas i mat (Apos 1:18-19)

³ Ba Iudas, nam i ga vagu tar ia, i gire ba di tar kure vakaina Iesu, i nukpuku, ma i vamule nam ra utul a vinun na pakana silva tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana, ⁴ ma i biti: Iau tar pait ra varpam, tago iau tar vagu tar ra takodo na gap. Ma dia biti tana: Avet ave diva? U iat. ⁵ Ma i vue ra lavur pakana silva ta ra pal i gomgom, ma i vana ka; i vana irai, ma i al vatokobe mule. ⁶ A umana tena tinabar dia tak pa ra lavur pakana silva, dia tatike: Pa i ko ba da vung go ta ra vuvuvung na mani, tago a matai ra gap. ⁷ Ma dia tata guvai tana, ma dia kul pa ra gunan kai ra tena pait la, upi da punapunang a umana vaira na minat i tana. ⁸ Ma di vatang tar ra iang i nam ra gunan ba: A pia na gap; ma damana boko tuk gori. ⁹ Damana di ga pait ot pa nam Ieremia ra propet i ga tatike value dari: “Ma di tak pa ra utul a vinun na pakana silva nam ra mataina di ga toa ure nina i ngatngat, da ta umana natu i Israel dia ga to ra mataina, ¹⁰ ma di tul tar ia upi ra gunan kai ra tena pait la, da ra Luluai i ga tul tar ia tagu.”

*Pilato i titir Iesu**(Mar 15:2-5; Luk 23:3-5; Ioa 18:33-38)*

¹¹ Iesu i tur ta ra mata i ra tena varkurai na gunan; ma ra tena varkurai na gunan i tir ia: U a King kai ra Iudaia vang? Iesu i biti tana: U, u tatike ra dovotina. ¹² Ba ra umana tena tinabar ma ra umana patuana dia takun ia, pa i tata. ¹³ Ma Pilato i biti tana: Pa u valongore vang ba aivia ra magit go dia takun iu me? ¹⁴ Ma pa i tata bali ia ma ta ik a tinata, pata tuna; ma ra tena varkurai na gunan i kaian muka tana.

*Di varkurai ba Iesu na mat**(Mar 15:6-15; Luk 23:13-25; Ioa 18:39-19:16)*

¹⁵ Ta ra lukara a tena varkurai na gunan i papapala vue tana tadav ra tarai tikai ta diat di ga banu bat diat, nina ba diat iat dia vatang upi ia; damana kana mangamangana iat. ¹⁶ Ta nam ra kilala di ga banu bat tikai i rararang, a iangina Barabas. ¹⁷ Ba ra tarai dia kor varurung Pilato i tir diat: To ia ava mainge ba ina pala tar ia tadav avat? Barabas bar, ba Iesu, di vatang ia bula ba Kristo? ¹⁸ Tago i nunure ba dia tar kinim tar ia ta ra varngu ka. ¹⁹ Ba i ki boko ta ra kiki na varkurai kana taulai i vartuluai tadav ia dari: Koko una pait ta magit ta nam ra tena takodo, tago iau tar kairane mangoro na magit i tana gori ta ra ririvon ure. ²⁰ A umana tena tinabar ma ra umana patuana dia ununue ra kor na tarai upi diat a vatang upi Barabas, ma upi da doko vue Iesu. ²¹ Ma ra tena varkurai na gunan i tir diat: Nuve ta dir ina pala vue tadav avat? Ma dia biti: Barabas. ²² Pilato i tir diat: Ma ava ina pait ia tai Iesu nina di vatang ia bula ba Kristo? Diat par

dia biti tana: Da ot ia ta ra bolo. ²³ Ma i tir diat: Dave, ava ra varpam i ga pait ia? Ma dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra bolo. ²⁴ Ba Pilato i gire ba pa i pait valar pa ta magit bat ia, ma dia to na ururung tana, i tak pa ra tava ma i gi pa ra ura limana me ta ra mata i ra kor na tarai, ma i biti: Iau ti langalanga ta ra gapu i go ra tena takodo: avat iat. ²⁵ Ma ra tarai par dia tatike: Maia, a gapuna na ki ta vevet ma ta ra lavur natu i vevet bula. ²⁶ Ma i pala vue Barabas tadav diat; i virit pa Iesu, ma i tul tar ia upi da ot ia ta ra bolo.

*A na vinarubu dia kulume Iesu
(Mar 15:16-20; Ioa 19:2-3)*

²⁷ A umana tena vinarubu kai ra tena varkurai na gunan dia ben Iesu ta ra ngungu pal kai ra tena varkurai na gunan, ma dia varurue kadia loko na tarai mutu tadav ia. ²⁸ Dia pala vue kana mal, ma dia ule ra mal meme una. ²⁹ Ma dia vi puar ia ma ra kait di ga vir ia, ma dia vung ra vuvur ta ra limana tuna, dia va timtimum pirana, ma dia kulume ma ra tinata dari: Tatabai! U ra King kai ra Iudaia! ³⁰ Ma dia nami ia, ma dia tak pa ra vuvur ma dia kita ra uluna me. ³¹ Ba dia tar kulume pa ia, dia pala vue mule ra mal kan ia, ma dia ule tar mule kana umana mal tana, ma dia ben vaire upi da ot ia ta ra bolo.

*Di ot Iesu ta ra bolo
(Mar 15:21-32; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)*

³² Ba dia irop dia gire tadav tikai ra te Kirene, a iangina Simon, dia vo pa ia ba na puak kana bolo. ³³ Ba dia pot ta ra gunan a iangina Golgota, a kukurai nam ra iangina ba: A pia na lor, ³⁴ dia vamoma ma ra vain di ga pota ma ra tava na kat;

ba i tar dum kilang ia, i ole ba na mome. ³⁵ Ba dia tar ot pa ia ta ra bolo, dia tibe kana umana mal ta diat mulai, ma dia ilailam tana; ³⁶ ma dia kiki ma dia giragire ke. ³⁷ Arama liu ta ra uluna dia vatur ra tinata di ga takun ia me dari: Go Iesu ra King kai ra Iudaia. ³⁸ Ma dia ot varurue dital ma ra ivu tena nilong ta ra utul a bolo, tikai ta ra limana tuna, ma ta ra tikai ta ra mairana. ³⁹ Ma diat dia pakit ia, dia kulume ma dia loe ra ulu i diat, ma dia biti: ⁴⁰ U vang, una re vue ra pal na vartabar ma una pait mule ta ra utul a bung uka, go una valaun u mulai; ba u Natu i God, una irop kan ra bolo. ⁴¹ Damana bula ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu, ma ra umana patuana, dia kulume bula, dia biti: I tar valaun ra umana enana; ⁴² ma pa i tale upi na valaun ia iat mulai. Go ra King Israel, ba na irop kan ra bolo dat a nurnur tana. ⁴³ Go i nurnur tai God, gala i mainge, boina ba na valaun ia gori, tago i ga tatike: Iau Natu i God. ⁴⁴ Ma ra ura tena nilong bula, di tar ot varurue dital me ta ra utul a bolo, dir kulume bula ma go ra tinata.

Iesu i mat

(Mar 15:33-41; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

⁴⁵ A gunagunan parika i bobotoi, papa ra keke tur tuk ta ra utul a pakana bung ta ra ravian. ⁴⁶ Ta ra utul a pakana bung, Iesu i manga oro dari: Eli, Eli, lema sabaktani? a kukuraina: Kaugu God, kaugu God, ta ra ava u tar vana kan iau? ⁴⁷ Ta ra umana ta diat dia tur maravai, ba dia valongore dia biti: Go ra tutana i kakail pa Elias. ⁴⁸ Ma tikai ta diat i vutvut lutut, i tak pa ra mamakai

i vabilim ia ma ra vain manmanin, i vung ia ta ra vuvur ma i tulue tar ia tana upi na mome. ⁴⁹ Ta ra umana dia biti tana: Koko, dat, a gire ba Elias na vut upi na valaun ia. ⁵⁰ Ma Iesu i manga oraoro mulai, ma i vungue ra tulungeana. ⁵¹ Ma ra mal na rurua kutu ta ra pal na vartabar i tarada kakit, papa marama liu ma tuk ta ra pia; ma ra gunan i guria; ma ra lavur vat i tapuar; ⁵² a lavur tung na minat dia tapapa, ma mangoro na minat i ra umana tena gomgom, dia ga vala va mat, dia tut mulai; ⁵³ ma ba Iesu i tar laun mulai, dia vana rikai kan ra umana tung na minat, dia olo ta ra gomgom na pia na pal, ma dia tur kapet rikai pire mangoro. ⁵⁴ Ba ra luluai na vinarubu ma diat dia ki me upi diat a balaure Iesu, dia gire ra guria, ma ra lavur magit di tar pait ia, dia burut na kaia, dia tatike: A dovotina, go Natu i God. ⁵⁵ Ma mangoro na vavina, diat dia ga mur Iesu marama Galilaia vanavana, dia giragire go maro vailik; ⁵⁶ diat ma Maria Magdalene, ma Maria na i Iakobo, ma Ioses, ma na i ra umana natu i Sebedaio bula.

*Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mar 15:42-47; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)*

⁵⁷ Ba i ravian, tika na tadar, a te Arimataia, a iangina Iosep, a tutana na vartovo kai Iesu, ⁵⁸ i vana tadav Pilato ma i lul pa ra minat i Iesu tana. Pilato i vartuluai upi da tul tar ia tana. ⁵⁹ Iosep i kap ra minatina, ma i pulu ia ma ra gomgom na mal kumau; ⁶⁰ ma i vadiop ia ta kana kalamana babang na minat, di ga mut ia ta ra papar a vat; ma i pul bat ra matana ma ra ngir na vat, ma i

vana kan ia. ⁶¹ Maria Magdalene ma Maria bula dir kiki pire ra babang na minat.

A umana monamono ta ra babang na minat

⁶² Ba i ningene, a kubak i ra Vaninara, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio dia vana varurung pire Pilato. ⁶³ Dia biti: Luluai, ave nuk pa ra tinata kai go ra tena vaongo ba i ga laun boko dari: Ba na par ta utul a bung ina laun mulai. ⁶⁴ Una vartuluai upi da vadekdek bat ra babang na minat ma na tuk tar ta ra vautuluna bung, kan kana tarai na vartovo diat a vut, diat a long pa ia. ma diat a biti tai ra tarai ba: I tar laun mulai kan ra minat; ma go ra vaongo i mur na manga ngala ta nina lua. ⁶⁵ Pilato i tatike ta diat: Go, a umana monamono, avat a vana ma diat, avat a vadekdek bulu bat ia. ⁶⁶ Ma dia vana, dia vadekdek bat ra babang na minat, dia vakilang bat ra vat ma ra bulit, ma ra umana monamono dia maravut diat.

28

A tinut mulai

(Mar 16:1-10; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)

¹ Ba i to na par ra Bung Sabat ma i papait na lar ta ra luaina bung ta ra vik, Maria Magdalene, ma Maria bula dir pot upi dir a gire ra babang na minat. ² Ma i guria na kaia, tago tika na angelo kai ra Luluai i vana ba marama ra bala na bakut, ma i pul vue ra vat ma i ki tana. ³ Di gire da ra meme, ma kana mal i pua da ra buabuai na ta; ⁴ a umana monamono dia burut i tana, ma dia dadadar, ma dia vardada ma ra umana minat. ⁵ A angelo i biti tai ra ura vavina: Koko amur a burut, tago iau

nunure ba amur tikan upi Iesu, nina di ga ot ia ta ra bolo. ⁶ Pa i bang ati, tago i tar laun mulai da i ga tatike. Amur a mai, amur a gire nam ra Luluai i ga va tana. ⁷ Ma amur a vana lulut mulai, amur a ve kana tarai na vartovo ba i tar laun mulai kan ra minat, ma go i lua ta vavat urama Galilaia; avat a gire abara; go iau tar ve amur. ⁸ Dir vana lulut kan ra babang na minat, dir burut ma dir gugu bula, ma dir vutvut ma ra tinata tadav kana tarai na vartovo. ⁹ Ba dir vanavana, Iesu i barat dir, i tatike: Amur a gugu. Dir tadav ia, dir vatur ra kauna, ma dir lotu tana. ¹⁰ Ma Iesu i biti ta dir: Koko amur a burut; amur a vana, amur a varve ra tara na turagu ba diat a vana urama Galilaia, diat a gire iau ie.

A umana monamono dia varvai ure ta umana magit

¹¹ Ba dir vanavana boko, ta umana monamono dia vut ta ra pia na pal, dia varve ra umana tena tinabar ngalangala ta go ra lavur magit. ¹² Ba diat ma ra umana patuana dia ki varurung, dia tata guvai tana, ma dia tul tar ra ngala na mani tai ra tarai na vinarubu, ¹³ dia biti: Avat a biti ba kana tarai na vartovo dia ga pot ra marum ba ava va mat, ma dia long pa ia. ¹⁴ Ma ona ra tena varkurai na gunan i valongore dari, avet a tigel bat ia, ma avet a valangalanga avat. ¹⁵ Dia vatur vake ra mani, ma dia pait nam ra magit di ga vateten tar ia ta diat; ma nam ra tinata i vana uraurai pire ra tarai Iudaia, ma i tuk ta ra bung gori.

*Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mar 16:14-18; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23;
Apos 1:6-8)*

¹⁶ Ma ra vinun ma tika na tarai na vartovo dia vana urama Galilaia ta nam ra luana Iesu i ga ve diat i tana. ¹⁷ Ba dia gire, dia lotu tadav ia; ma ta umana pa dia nurnur. ¹⁸ Iesu i tadav diat, ma i biti ta diat dari: A varkurai di tar tul vapar tar ia tagu arama ra bala na bakut ma ra pia bula. ¹⁹ Avat a vana, avat a valotu ra tarai ta ra lavur vuna gunan mutu, avat a baptaiso diat ta ra iang i Tama, ma Natuna, ma ra Takodo na Tulungen; ²⁰ avat a tovo diat ba diat a torom ta nam parika iau ga tulue avat me; ma iau ina ki vatikai pire vavat tuk ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan parika.

**A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A
KALAMANA KUNUBU**
**The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New
Guinea**
Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW
Aux, Sydney 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS,
London Translated by James Chalmers and W.G. Lawes (LMS)
1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R.
Lister Turner and J.B. Clark (LMS)

1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and
Sydney 1971 1 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS
in Papua New Guinea, [Port Moresby-Lae] Revised and translated by Percy
Chatterton (LMS), assisted by Taunao Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi
Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea

This translation is made available to you under the terms of the Creative
Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it
in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are
licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,
please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files
dated 31 Aug 2023

bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db